

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ЮРІЯ
ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра психології**

**МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ
КУРСОВИХ І БАКАЛАВРСЬКИХ (ВИПУСКНИХ) РОБІТ**

Чуйко Г.В.

Чернівці: ЧНУ, 2012

ВСТУП

Розбудова системи освіти, яка відбувається в Україні, зумовила нагальну необхідність підвищення якості підготовки спеціалістів у вищій школі шляхом поєднання навчальної та наукової роботи студентів. Саме тому визріла потреба узагальнити нагромаджений досвід підготовки студентських наукових праць різного характеру.

Науково-дослідна робота студентів факультету педагогіки, психології та дошкільної освіти є складовою частиною системи загальної науково-професійної підготовки висококваліфікованих спеціалістів – працівників дошкільних закладів, психологів і вчителів молодших класів. Студент повинен знати, як обрати тему наукового дослідження і сформулювати концептуальний апарат, теоретично обґрунтувати проблему та вибрати методи її аналізу, організувати психологічний експеримент і впровадити отримані результати в свою практичну діяльність.

У прикладних психологічних дослідженнях висувуються і науково перевіряються гіпотези, практична реалізація яких повинна дати істотний ефект у науково-виховній роботі майбутніх психологів. Навчання та виховання дітей мають базуватися на принципі індивідуального підходу, що полягає у врахуванні їх індивідуально-психологічних особливостей та характеристик, обставин їх розвитку та життя, специфіки оточення. В отриманні таких даних допоможе знання методики організації та проведення дослідницької роботи, якою студенти оволодівають у вузі.

У даному посібнику розглянуто основні положення підготовки реферату, курсової, та кваліфікаційної робіт, висвітлено порядок проведення їх захисту, наведено вимоги та поради щодо оформлення.

Матеріали посібника призначені для студентів педагогічного факультету спеціальності “Психологія”, які працюють над підготовкою наукових досліджень і прагнуть поліпшити культуру своєї наукової діяльності.

При підготовці посібника використано державні стандарти України й інструкції, котрі визначають порядок виконання дослідження, правила оформлення його результатів (Бюлетень ВАК України. – 2000. – № 2).

Дана методична розробка базується на використанні даних наукових джерел, перелічених у списку літератури до неї.

РОЗДІЛ I ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1.1. Програма наукового дослідження. Визначення проблеми

Дослідницький процес. Поняття наукової роботи. Види наукових робіт. Методологічні вимоги до наукової роботи. Етапи та організація дослідження. Вимоги до заголовка наукової роботи. План наукового дослідження та його види. Предмет і об'єкт дослідження в психологічних науках. Визначення мети та завдань дослідження. Висунення робочих

гіпотез, їх види. Загальні вимоги до програми дослідження.

Дослідницький процес – один з видів цілеспрямованої діяльності, який відрізняється від інших видів тим, що:

- ◆містить творчу частину, яку можна назвати мислительним експериментом з уявними об'єктами;

- ◆спрямований на виявлення істотних характеристик явища, процесу, які в результаті сприймаються як важливі узагальнення у формі закономірностей, характерних особливостей, знання яких забезпечує переваги у відповідній проблемі (галузі);

- ◆дослідник немає яких-небудь алгоритмічних призначень успіху, неможливо також знайти вирішення в літературі чи почерпнути у своїх колег по науці;

- ◆дослідник поставлений в положення, коли від опиняється перед складною науковою проблемою, відчуває об'єктивну недостатність інформації, очевидну невизначеність напрямку пошуку.

Наукове дослідження аналізується з точки зору чотирьох його складових: інформаційно-пошукової, аналітико-критичної, власне дослідницької та оформлення.

На виході інформаційного етапу повинен бути створений науковий продукт у вигляді бібліографічного та змістовного огляду констатуючого характеру по темі дослідження, який може бути представлений як реферат, курсова робота на другому курсі, теоретична частина курсової на третьому курсі, частина бакалаврської роботи, або як самостійна наукова стаття.

Наукова робота – це правильно та логічно організоване обґрунтування якогось твердження, що є певним науковим результатом. При цьому не важливо, чи оригінальний цей результат, чи належить він автору саме даної роботи. В науковій роботі обов'язково ставиться проблема, тобто актуальне і важливе питання, яке необхідно з'ясувати, що лише теоретично зробити неможливо; відповідь на дане питання завжди обґрунтовується. Для студентів педагогічного факультету основними видами наукових робіт є: курсовий проект, кваліфікаційна та дипломна наукові роботи, наукова стаття, текст і тези виступу на конференції, реферат тощо. Традиційно, наукова робота студента вузу складається з 3-х основних частин: вступу, основної частини (яка може мати 1-2-3 розділи, причому, кожен з них ділиться на окремі параграфи та пункти) та висновків. Робота завершується списком літератури, рекомендаціями та додатками (якщо вони є).

Наукова робота студента – письмово оформлений результат його наукового дослідження, в якому потрібно виділити такі основні етапи:

1. Постановка проблеми, вибір об'єкта дослідження;
1. Вибір концепції, предмета аналізу;
2. Планування дослідження;
3. Проведення дослідження, експеримент;
4. Обробка результатів;
5. Інтерпретація даних, висновки.

Як свідчить практика, найкраще виконується 4-й етап дослідження, його

експериментальна частина. Труднощі ж виникають як при виборі предмета та об'єкта дослідження, висуненні гіпотези (їх формулюванні та оформленні), так і на кінцевих етапах роботи – при обробці даних та їх інтерпретації, формулюванні висновків.

Основна проблема дослідження виноситься в його заголовок, який повинен відповідати таким основним вимогам:

1. Заголовок (тема роботи) повинен бути найменшим набором слів, що адекватно відображають зміст роботи. Це речення чи словосполучення, що виражає поняття про те істотне, про що йдеться в роботі, що визначається основним результатом роботи. Іноді заголовок виступає як "робоча назва" роботи і може в ході її змінюватися (коригуватись).

2. Щоб правильно вибрати (сформулювати) тему, потрібно вірно знайти ключове слово роботи, для чого потрібно відповісти на питання, про **що** говориться в роботі і що стверджується в літературі. Найбільш важливі, ключові слова розташовуються ближче до початку заголовка.

3. Доцільно використовувати відомі та точні терміни.

4. Заголовок не повинен бути ні занадто вузьким, ні занадто широким щодо представлених у роботі результатів.

Наступним кроком у реалізації дослідження є планування його процесу, до якого входить: вибір методики (сукупності методів) дослідження, підбір досліджуваних, їх групування; побудова плану-програми дослідження.

План дослідження - структура побудови відповіді на початкове питання (трансформоване у темі роботи в словосполучення чи розповідне речення).

План повинен визначатися досить точним і однозначним розумінням питання, забезпечуючи повну й чітку відповідь саме на дане питання.

Розрізняють 3 варіанти стратегії дослідницького пошуку:

1. Формулятивний (розвідувальний) план застосовується тоді, коли про об'єкт дослідження існує найслабше уявлення і дослідник (студент) не може висунути ніякої гіпотези; такий план орієнтований на уточнення проблеми і формулювання гіпотези шляхом вивчення наукової літератури з даної теми чи проведення польового спостереження.

1. Описовий (deskриптивний) варіант застосовується, коли знань про об'єкт дослідження достатньо для висунення описової гіпотези, яка встановлює якісно-кількісні особливості об'єкта.

2. Експериментальний план використовується тоді, коли знання у досліджуваній галузі досить ґрунтовні, що дозволяє висунути пояснювальні гіпотези, які торкаються причинових відношень.

Неправильно складені **плани** курсових і дипломних робіт - явище масове. Типовий недолік полягає в повній непогодженості заголовків і розділів роботи (як основних, що виражають вихідні питання, так і допоміжних, що виражають допоміжні питання). У результаті основний заголовок дуже часто ніяк не пов'язується зі змістом роботи. Зміст наукової праці повинний бути логічно побудованими (зв'язним і впорядкованим).

План наукової роботи є засобом логічно правильної організації її змісту. У плані всі заголовки повинні бути пов'язаними, знаходитися в логічній

залежності, не бути довільним набором незв'язаних виражень. Логічний зв'язок наукової праці забезпечує правило зведення (ПЗ). Тобто, план наукової праці - це результат зведення її основного заголовка (основного, вихідного питання, недоступного для відповіді на початку дослідження) до більш доступного для відповіді. Якщо зведення робиться правильно, то і план буде правильно побудованим, а заснована на ньому робота буде логічно пов'язана. Тому правило (ПЗ) буде засобом вирішення проблемної ситуації, що виникає при складанні плану. Дане правило використовується в тих випадках, коли дослідник об'єктивно має всю необхідну інформацію для відповіді на основне питання. Однак не може цього зробити тому, що безпосередня відповідь на питання вимагає використання відразу ж усієї необхідної інформації, що зробити неможливо, тому що вона не упорядкована і не систематизована. Дослідник може використовувати цю інформацію тільки вроздріб для відповіді на більш приватні питання (частини головного), але не на все питання. Вихідне питання для нього буде важке, недоступне для відповіді. Можливість відповіді на питання вимагає навідних (допоміжних) питань. Виходячи з цього питання, на яке суб'єкт (володіючи необхідною інформацією для відповіді) безпосередньо і відразу відповісти не в змозі, називається недоступним для безпосередньої відповіді (чи просто недоступним) питанням.

Ясно, що поняття недоступного питання є відносним, тому що можливості безпосередньої відповіді на питання у всіх суб'єктів різні. Недоступні питання зустрічаються повсякденно. Наприклад, заголовок кожної наукової праці є недоступне питання, тому що в іншому випадку не було б сенсу писати цю роботу.

Зокрема, питання, виражене заголовком пропонованої читачу роботи, є недоступним питанням.

Щоб відповісти на недоступне запитання, необхідно застосувати метод зведення вихідного, недоступного для відповіді питання, до допоміжного доступного для відповіді питання. Таке зведення виробляється на основі правила зведення (ПЗ).

ПЗ: Для зведення вихідного питання до допоміжних необхідно:

а) у вихідному питанні відповідно до поставленої задачі вибрати ключове слово, що позначає об'єкт, про який запитується;

б) відповідно до цієї ж задачі зробити визначення чи розподіл поняття, вираженого ключовим словом;

в) на основі отриманих понять чи членів розподілу поняття утворити допоміжні питання, що є окремими випадками вихідного питання;

г) якщо отримані допоміжні питання виявляться доступними для відповіді, то процес зведення можна припинити, якщо ні - то процес зведення продовжується, знову застосовується до допоміжних питань, що залишилися недоступним для відповіді.

Щоб читачам роботи повідомити про стан розробки обраної теми, складається короткий огляд літератури, який у підсумку повинен привести до

висновку, що саме дана тема ще не розкрита (або розкрита тільки частково чи не в тому аспекті) і тому потребує подільшої розробки.

Аналіз наукової інформації

Предметом та продуктом інформаційно-пошукової діяльності виступає інформація про те, що вже відомо в науці по темі дослідження та в яких джерелах це зафіксовано.

В літературі виділяються різні класифікації наукової інформації: за призначенням (масова, спеціальна), засобами розповсюдження (опублікована, в рукописах, усна) за предметною галуззю (медична, психологічна і т. і.), за ступенем аналітичної переробки, змістом та ступенем докладності наявних наукових знань.

Зупинимося на трьох останніх.

За ступенем аналітико-синтетичної переробки наукова інформація може бути представлена як:

- ◆первинна (безпосередні результати науково-дослідницької та експериментальної роботи);
- ◆вторинна (результати аналітико-синтетичної переробки первинної інформації, яка представлена в одному науковому тексті);
- ◆третинна (узагальнення первинної інформації, яка знаходиться в декількох наукових документах, для виділення актуальних аспектів проблеми, наприклад у вигляді аналітичного огляду).

В межах однієї предметної галузі інформацію можна поділити за своїм змістом на:

- ☐ інформація про наукові факти (фактологічна);
- ☐ інформація про наукові гіпотези, концепції, теорії (частково теоретична);
- ☐ інформація, яка об'єднує певну сукупність наукових фактів, гіпотез, концепцій, теорій та законів (загально теоретична);
- ☐ інформація, яка формує загальний підхід до пізнання в певній галузі знань та відображає його (методологічна).

Крім наведених вище класифікацій за об'єктивними критеріями існує ще один поділ, який базується на суб'єктивному критерії, а саме - за рівнем важливості тієї або іншої інформації для дослідника (визначається через ступінь співпадання інформації, що проглядається, з напрямком та темою дослідження). За цим критерієм в літературі виділяють релевантну, пертинентну та прототипну інформацію.

Так, до статусу *релевантної* наукової інформації відноситься та інформацію, яка відповідає на інформаційний запит дослідника з його тематики. Але в самій темі дослідника цікавлять конкретні аспекти дослідження, які безпосередньо відповідають на його інформаційний запит. Така інформація називається – *пертинентною*. В той же час, не вся пертинентна інформація буде покладена в основу його дослідження. Тому та наукова інформація, на яку безпосередньо спирався в своїй роботі дослідник і по відношенню до якої в ході свого дослідження він отримав нову інформацію, називається *прототипною* інформацією.

Сама схема роботи по розділенню такої інформації відбувається так: в процесі інформаційного пошуку дослідник проводить особисту аналітико-синтетичну переробку наукової інформації по ходу якої він:

- 1) виділяє значну кількість релевантних документів (тих, які містять в собі релевантну інформацію);
- 2) проводить огляд та первинне ознайомлення з ним, і як результат – виділяє частину (підмножину) пертинентних документів;
- 3) проводить їх аналіз, порівняння, роздумує, після чого робить висновок, які документи є прототипними для його дослідження.

Аналіз фіксується відповідними записами на картках власної картотеки переробленої літератури.

Засвоїти і навчитись легко поділяти інформацію за наведеними вище суб'єктивними (релевантна, пертинентна та прототипна інформація) критеріями буде легше після того, як ми розглянемо класифікацію **наукових знань** за ступенем докладності. Таких рівнів існує три:

Перший рівень докладності - інформація про загальні підходи, сутність наявних позицій що до теми дослідження. Ця інформація може бути отримана на підставі ознайомлення з вступом, анотацією, змістом, предметним вказівником та висновками наукового тексту.

На підставі цієї інформації дослідник може робити висновки про пертинентність наукового документу по відношенню до теми дослідження.

Другий рівень докладності – більш детальна інформація про основні принципи, положення та методи роботи кожного з авторів за темою дослідження. На підставі цієї інформації у дослідника з'являється можливість робити висновки про прототипність наукового документу по відношенню до теми дослідження.

Третій рівень докладності – детальна інформація про всі нюанси позиції авторів, обґрунтувань та доказів отриманих ними теоретичних та експериментальних даних. Володіння цією інформацією дає можливість досліднику визначити ті аспекти проблеми, які ще не вивчались, або вивчались частково, тобто зробити висновок щодо новизни планованого дослідження та конкретно сформулювати основу проблему (тему) дослідження, а відповідно, в подальшій роботі, робити висновки про пертинентність наукового документу по відношенню до теми дослідження.

Дії, які передують безпосередньому інформаційному пошуку:

1. Вибір теми дослідження.
2. Засвоєння мови дослідження.
3. Формулювання інформаційного запиту.

На перших етапах дослідження необхідно визначити його предмет і об'єкт. **Об'єкт** – це те, на що спрямований процес пізнання. У психології це те психологічне явище (процес, стан чи типологічна характеристика), що створює проблемну ситуацію. Але об'єкт має стільки різних властивостей, що вивчити їх усі практично неможливо, тому виділяють **предмет** дослідження – найбільш значимі з практичної і теоретичної точок зору властивості, сторони, зв'язки, особливості об'єкта, які безпосередньо

вивчаються. Це спосіб бачення об'єкта. Предмет - це те, що знаходиться в межах об'єкта. Предмет і об'єкт дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне та часткове. Саме предмет дослідження визначає тему роботи, яка виноситься на титульний листок як її заголовок.

Предмет дослідження більш конкретний і включає тільки ті зв'язки і відношення, які підлягають безпосередньому вивченню в даній роботі, встановлюють межі наукового пошуку в кожному об'єкті. Можна виділити декілька предметів дослідження.

Від предмету дослідження залежать його мета і завдання.

Оскільки в дипломних роботах розроблені теоретичні положення повинні підтверджуватись практично, **мета** завжди відображає спрямованість наукового пошуку на одержання та експериментальну апробацію нових знань.

Мета формулюється коротко і максимально точно, у смисловому відношенні виражаючи те основне, що збирається зробити дослідник. Вона конкретизується і розвивається в завданнях дослідження.

Завдання розкривають суть теми дослідження та тлумачаться у висновках, які фіксують і узагальнюють результати їх виконання. Завдання - це програма дослідницьких процесів, які відображають логіку наукового пошуку. Вони звичайно формулюються у формі переліку (вивчити,.. описати,.. встановити,.. вияснити,.. проаналізувати... тощо). Завдання представляють собою уточнення, редукцію (поділ, спрощення) за визначеним принципом основного питання роботи на допоміжні питання, в яких досягнута оптимальна ентропія (невизначеність ситуації). Це практично перелік змісту всіх послідовних етапів організації та проведення дослідження.

Послідовність визначення завдань має бути такою, щоб кожне з них логічно випливало з попереднього. У цілісній єдності завдань відсутність одного може призвести до незавершеності всього дослідження та неможливості його використання у практиці.

Мета роботи – результати (наукові та практичні, проміжні та кінцеві), які можуть бути досягнуті після проведення експерименту. Вона орієнтує на аналіз проблеми в двох основних напрямках: теоретичному та прикладному, завдання формулюють основні та додаткові вимоги до аналізу проблеми. У практично орієнтованому дослідженні (яким є наукова робота студента) висуюються теоретичні та практичні завдання, де основними є другі.

Мета формулюється для уточнення основного питання, роблячи його більш відповідним до основного результату; щоб зразу ж інформувати про результати, які будуть обґрунтовуватись та викладатись у роботі. Це така конкретизація основного питання, яка представляє собою зведення його до підпитань, відповідями на які є результати роботи. Вимоги до мети:

1. Мета повинна бути сукупністю допоміжних питань, відповіді на які є найбільш загальними та істотними допоміжними результатами;

1. Мета конктеризує заголовок роботи і визначається її основними

результатами;

2. Мета повинна бути адекватною до заголовка і узгоджуватись з ним.

В широкому смислі слова під **гіпотезою** мають на увазі будь-яке припущення, передбачення чи здогад, істинність яких залишається невідомою і які служать для попереднього пояснення і передбачення нових явищ, подій і фактів.

В будь-якій гіпотезі можна виділити, по-перше, її обґрунтування, що складається із засновків, в якості яких використовуються емпіричні чи теоретичні судження, і, по-друге, висновок, який, на відміну від дедукції, не слідує із засновків, а останні лише з певним ступенем ймовірності підтверджують його чи роблять ймовірним.

Гіпотеза – головний методологічний інструмент, що організовує процес дослідження та підпорядковує його внутрішній логіці. Наукова гіпотеза - це чітко, логічно та несуперечливо сформульоване припущення про існування, форми зв'язку чи причини досліджуваних явищ, які служать для пояснення цих явищ. Саме вона організовує весь процес дослідження та підпорядковує його внутрішній логіці. Початкова гіпотеза наукової роботи є вихідною; вона має бути розгорнута у ланцюжок похідних гіпотез-наслідків, які перевіряються в ході дослідження і сформульовані в менш загальних поняттях, ніж вихідна гіпотеза. Отже, гіпотези, перш за все, розрізняються за ступенем загальності припущень як базові гіпотези та гіпотези-наслідки, в яких поняття співвідносяться з емпіричними даними, можливістю перевірки. З точки зору завдань дослідження, гіпотези діляться на основні та неосновні. Ці гіпотези логічно можуть не пов'язуватись, а лише співвідноситись, стосуючись різних завдань. За змістом припущень про предмет дослідження можна виділити описові та пояснювальні гіпотези. Перші стосуються істотних властивостей об'єкта, характеру зв'язку між елементами об'єкта та тісноти цього зв'язку. Другі – причиново-наслідкових залежностей у явищах і процесах, що вивчаються. За ступенем розробленості виділяються первинні та вторинні гіпотези, причому, 2-і висуваються замість 1-их, якщо ті заперечуються емпіричними даними.

Факти, події, свідоцтва про них та інші дані, що складають основу гіпотези, зазвичай ретельно вивчаються і фіксуються і тому можуть бути встановлені з допомогою об'єктивних засобів дослідження. Висновок же чи гіпотеза, заснована на ньому, являє собою припущення і, отже, однозначно з них не впливає.

Гіпотеза створюється для того, щоб пояснити факти відомі і передбачити невідомі. Тому вона повинна бути ширшою від наявних фактів, а за змістом – глибшою від емпіричного знання, на якому вона будується.

Факти, події, свідоцтва про них та інші дані, що складають основу гіпотези, зазвичай ретельно вивчаються і фіксуються і тому можуть бути встановлені з допомогою об'єктивних засобів дослідження. Висновок же чи гіпотеза, заснована на ньому, являє собою припущення і, отже, однозначно з них не впливає.

Гіпотеза створюється для того, щоб пояснити факти відомі і передбачити невідомі. Тому вона повинна бути ширшою від наявних фактів, а за змістом – глибшою від емпіричного знання, на якому вона будується.

Дедуктивна гіпотеза, як правило, виводиться з уже відомих відношень чи теорій, від яких відштовхується дослідник. В такому випадку, коли ступінь надійності гіпотези може бути визначений шляхом статистичної обробки результатів дослідження, рекомендується формулювати нульову або негативну гіпотезу. В ній дослідник допускає, що ніякої залежності між досліджуваними факторами немає (вона рівна нулю).

Гіпотеза – це не будь-яке припущення, а лише таке, що відповідає певним вимогам. **Специфічні вимоги** до наукової гіпотези заслуговують на увагу, оскільки допомагають зробити вибір між гіпотезами з різною пояснюючою та передбачуючою силами. Вони такі:

1. Наукова гіпотеза повинна бути несуперечливою (з допомогою суперечливої гіпотези можна пояснити все, що завгодно).

2. Вона мусить узгоджуватись з науковими фактами, встановленими раніше в своїй галузі, та з основними теоретичними знаннями.

3. Найважливіша вимога до гіпотези - принципова можливість перевірити її емпірично. Умовою цього є те, що гіпотеза не повинна містити понять, які не мали емпіричної інтерпретації. **Перевірюваність** гіпотези в дослідницьких науках пов'язана з можливістю її співставлення з даними спостереження чи експерименту, тобто емпіричними фактами.

4. **Релевантність** гіпотези – необхідна попередня умова визнання її допустимою не лише в науці, але й в практиці повсякденного мислення. Термін “релевантний” характеризує відношення гіпотези до фактів, на які вона опирається. Якщо ці факти можуть бути логічно виведені з гіпотези, то вона релевантна їм.

5. **Пояснююча та передбачаюча сила** гіпотези. Під силою розуміють кількість і якість дедуктивних наслідків, які можна вивести з неї разом з певною додатковою інформацією.

6. Гіпотеза має бути простою, без обмежень і припущень; застосовуватись до ширшого кола явищ, ніж ті, що досліджуються. Чим менше базових засновків містить гіпотеза, тим більше число фактів вона здатна пояснити.

7. Вона повинна пояснювати всі явища, яких стосується, без винятків.

8. Вдала гіпотеза специфічна в тому сенсі, що в її формулюванні є чітка вказівка на спосіб її перевірки в конкретному психологічному дослідженні.

Формальні ознаки хорошої гіпотези:

- адекватність відповіді запитанню або відповідність висновків із засновками (іноді дослідники формулюють проблему у певному, одному плані, а гіпотеза з нею не співвідноситься і відводить дослідника від проблеми);

- правдоподібність, тобто відповідність уже наявним знанням з даної проблеми (якщо такої відповідності немає, нове дослідження виявляється ізольованим від загальної наукової проблеми);
- можливість бути перевіреною.

Типові помилки у визначенні робочих гіпотез такі:

1. Робоча гіпотеза за об'ємом і змістом понять, які входять до неї, - занадто загальне твердження, що робить його доведення практично неможливим в одному експерименті.

1. У формулюванні гіпотези можуть виявитися поняття, що неоднозначно трактуються в самій науці.

2. В гіпотезу можуть бути включені поняття, які взагалі не визначені в науці навіть у робочих варіантах.

Планування дослідження завершується складанням його програми, тобто викладенням основних завдань, методологічних передумов і гіпотез дослідження; переліку правил і логічної послідовності дій по перевірці гіпотез. Найчастіше програма студентської наукової роботи має такі елементи:

Методологічний розділ програми:

1. Визначення проблеми, об'єкта та предмета дослідження.
2. Формулювання мети і завдань.
3. Інтерпретація основних понять.
4. Попередній системний аналіз об'єкта дослідження.
5. Висунення робочої гіпотези.

Процедурний розділ програми:

6. Принциповий (стратегічний) план дослідження.
7. Визначення основних процесів збору й аналізу первинних даних.
8. Проведення дослідження.
9. Обробка, аналіз та опис результатів дослідження.
10. Формулювання висновків і практичних рекомендацій, що впливають з проведеного дослідження.

План і програма дослідження - письмові документи, які є одночасно визначеним напрямком дії та засобом контролю за правильністю її ходу, достовірністю результатів.

Основні поняття: наукова робота, проблема, заголовок (тема), мета, об'єкт, предмет, гіпотеза, завдання, редуція, план-програма дослідження.

1. 2. Структура та зміст наукової роботи. Її оформлення

Композиція наукової праці. Оформлення вступу до наукової роботи, вимоги до нього. Актуальність і новизна дослідження. Методи психологічних досліджень. Обґрунтування вибору методів дослідження та вимоги до них. Поняття про пілотажне дослідження. Вимоги до основного змісту наукової роботи. Висновки. Формулювання рекомендацій; практичне спрямування результатів дослідження. Оформлення цитат і списку літератури.

Оскільки наукова робота є кваліфікованою працею, її оцінюють не

лише по теоретичній науковій цінності, актуальності теми та прикладному значенню отриманих результатів, але й за рівнем загальнометодичної підготовки цього наукового твору, що перш за все знаходить відображення в його **композиції**.

Традиційно склалася певна композиційна структура наукового твору, основними елементами якої в порядку їх розташування є такі:

1. Титульний лист.
2. Зміст.
3. Вступ.
4. Розділи основної частини.
5. Висновки.
6. Список використаної літератури.
7. Додатки.

Вступ – це виклад основних понять, умов, обмежень, що приймаються при постановці основного питання й обґрунтування основного результату наукової роботи. Не уточнивши всіх цих обставин, при яких основне питання ставиться коректно, а обґрунтування результату – правомірне, не можна судити про істинність цього результату. Смісл основних понять роз'яснюється, щоб той, хто прочитає наукову роботу, не міг витлумачити їх по-своєму.

Вступ повинен відповідати таким вимогам: основні та загальні для роботи терміни мають бути ясно і досить чітко визначені тут, незалежно від того, чи відомий їх змісл читачеві; потрібно вказати умови, в яких розглядається досліджуваний об'єкт; студент повинен зважати на результати інших авторів, отримані при дослідженні явища, що вивчається в даній роботі. Це дає можливість охарактеризувати новизну та оригінальність своїх результатів, але не варто зловживати такими описами, перетворюючи власну роботу в набір чужих цитат.

У вступі вказуються предмет, об'єкт, гіпотеза, мета, завдання дослідження, але першою частиною у структурі вступу є **актуальність дослідження**, тобто оцінка його з точки зору своєчасності та соціальної значимості. В науковій роботі головне – її результат, тому актуальність (потрібність) наукової роботи визначається актуальністю її результату, тобто можливістю використати його для вирішення науково-практичних завдань. Однак, актуальність не те ж саме, що новизна: актуальний результат може бути не новим, а новий – не актуальним. Актуальність – це не просто можливість будь-як застосувати результати роботи, а саме до виконання істотних наукових завдань. Автору роботи необхідно вказати науково-практичні завдання, які можуть бути вирішені за допомогою отриманих результатів. Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним, починати її опис здалеку немає особливої необхідності. Досить в межах 1-2 сторінок комп'ютерного тексту показати головне – суть проблемної ситуації, з чого й буде видна актуальність теми.

Отже, якщо досліднику вдасться показати, де проходить межа між знанням і незнанням про предмет дослідження, то йому буває неважко чітко й

однозначно визначити наукову проблему, а, отже, і сформулювати її суть.

Щоб читача наукової роботи повідомити про стан розробки даної теми, складається короткий огляд літератури, який у підсумку повинен привести до висновку, що саме дана тема ще не розкрита (або розкрита лише частково або не у тому аспекті) і тому потребує подальшої розробки. Якщо такий висновок дослідник зробити не може, то він позбавляє себе права на розробку даної теми.

До курсових, кваліфікаційних і дипломних робіт не ставиться вимога наукової новизни результату. Це означає, що результат може бути взятий в іншого автора, але самостійно розкритий і обґрунтований студентом.

Нові знання не можуть отримуватися з уже відомих лише шляхом логічних умовиводів, оскільки в новому завжди є те, чого в старому не було. Це нове досягається у науково-дослідній роботі студентів шляхом використання методологічного апарату: обрані методи та методики дослідження також треба назвати у "Вступі". Набір методик (які відомі студентам з курсів "Загальна психологія", "Психодіагностика", "Експериментальна психологія") має відповідати психологічному явищу, що вивчається, меті, завданням, визначенням теми та предмету, бути повним, вичерпним, надійним, інформативним і являти собою систему, що дасть змогу провести цілісне дослідження. Вибрані студентом методики проведення психологічного дослідження повинні мати психометричні властивості: валідність, тобто відповідність психологічній якості, що вимірюється, надійність - стійкість до перешкод, незалежність від впливів випадкових факторів, і репрезентативність - бути якісними настільки, щоб їх можна застосовувати до широкої популяції, а не лише до незначної вибірки.

Перевірити правильність вибору методик дослідження, уточнити його робочу гіпотезу та завдання допомагає пілотажне дослідження. Це експериментальне дослідження, яке проводиться із застосуванням усього підбраного набору методик на невеликій вибірці. Результати його обробляються статистично (підбираються відповідні статистичні методи). Після цього остаточно формується основна гіпотеза дослідження. Зауважимо, що пілотажне дослідження носить гіпотетичний, а не остаточний експериментальний характер.

Головне місце у структурі роботи займає **основна частина** – біля 80 %, саме в ній викладається основний зміст роботи. Він може ділитись на декілька розділів (вони, в свою чергу, - на пункти чи підпункти), кількість яких визначається числом досліджуваних аспектів проблеми. В розділах основної частини роботи докладно розглядається методика й техніка дослідження, узагальнюються результати. Всі матеріали, що не є істотно важливими для розуміння виконання наукового завдання, виносяться в додатки.

Традиційним можна вважати поділ основної частини на теоретичний і практичний (експериментальний) розділи. Кожний розділ, пункт і параграф повинні мати свою назву. У теоретичному розділі, наприклад, можна проаналізувати, хто і в якому саме ракурсі розглядав досліджувану проблему,

тобто ступінь її вивченості в психологічній науці. В практичному розділі викладається хід, етапи та результати експериментального дослідження, проводиться їх статистична обробка. В кінці кожного розділу необхідно зробити незначні за об'ємом висновки.

Зміст розділів основної частини повинен точно відповідати темі роботи і повністю її розкривати. Ці розділи повинні показати вміння дослідника стисло, логічно і аргументовано подавати матеріал, виклад і оформлення якого повинні відповідати вимогам, що ставляться до робіт, що направляються до друку.

Інтерпретація даних за допомогою статистичних методів не є завершальним етапом дослідження, а лише підготовкою до остаточного теоретичного узагальнення результатів. Тому наступною необхідною частиною науково-дослідної роботи студентів є висновки.

Висновки – послідовний, логічно побудований виклад отриманих підсумків, їх співвідношення із загальною метою та конкретними завданнями, поставленими і сформульованими у вступі. Їх послідовність визначається логікою побудови дослідження.

Для підведення висновку треба показати, що основний результат випливає з допоміжних результатів, і в такий спосіб основна мета роботи досягнута.

До них висуваються такі вимоги: висновки повинні бути стислими за формою та максимально змістовними, відображати теоретичний аналіз основних результатів роботи та стосуватися саме її, а не проблеми взагалі, саме тому у висновках не доцільно цитувати. Цілком допустимо і позитивно сприймаються висновки у вигляді розгорнутих тез. Висновки потрібно будувати так, щоб було видно, з чого саме вони випливають, істинність їх має бути обґрунтована.

Логічно правильно обґрунтувати основний результат, якщо відомі допоміжні результати і всі інші необхідні передумови цього обґрунтування можна за допомогою умовиводів, логічних висновків і доказів, коли з вихідних посилок (суджень і визначень) за логічними правилами виходять висновки.

Основне завдання висновку – це демонстрація того, що поставлена перед роботою тема досягнута, тобто того, що основний результат дійсно обґрунтований на базі допоміжних результатів. Звичайно це робиться через показ того, що з результатів найбільш значних частин роботи, наприклад, з результатів її розділів, випливає основний результат. На закінчення також приводяться цікаві наслідки з результатів роботи, вказуються галузі їхнього застосування, робляться інші важливі висновки. Всі частини наукової праці взаємозалежні й обумовлені основним результатом.

Наукова робота студентів не завжди завершується висновками. Якщо вона мала явно практичне спрямування чи містила формуючий експеримент з використанням корекційних впливів чи формуючих методик, у додатках до роботи або у 2-й частині висновків необхідно запропонувати конкретні рекомендації для впровадження у практику.

У додатки включаються і громіздкі графічні зображення, таблиці, діаграми, і, можливо, додатковий матеріал, який непрямо стосується мети, теми, завдань дослідження чи значно виходить за межі допустимого обсягу студентської роботи. Допоміжні чи додаткові матеріали, не обов'язкові в основній частині роботи, поміщають у додатки, які за замістом дуже різноманітні, а за формою можуть бути текстом, таблицями, графіками тощо. Кожний додаток починається з нової сторінки; в правому верхньому кутку вказується слово "Додаток", далі - дається тематичний заголовок. Якщо в роботі більше одного додатка - вони нумеруються арабськими цифрами.

Зв'язок основного тексту з додатками здійснюється через посилання, яке використовується зі словом "дивись" (воно скорочується і поміщається разом з шифром у круглі дужки за зразком: (див. Додаток 5)).

В роботі по **оформленню матеріалів** дослідження потрібно дотримуватися загальних правил:

- назви та зміст розділів і підрозділів повинні відповідати темі дослідження і не виходити за його межі. Зміст розділів повинен вичерпувати тему, і зміст параграфів – розділ в цілому;
- спочатку, вивчивши матеріал для написання розділу, необхідно продумати його план, основні ідеї, систему аргументації та зафіксувати все це письмово, не порушуючи логіки всієї роботи. Потім провести уточнення окремих смислових частин і речень, зробити необхідні доповнення, перестановки, прибрати зайве, провести стилістичну і мовну правку;
- зразу уточнювати, перевіряти оформлення посилань, цитат, скласти список літератури;
- уникати наукоподібності, гри в ерудицію. Проведення великої кількості посилань, зловживання спеціальною термінологією утруднюють розуміння думок дослідника, роблять виклад положень дослідження занадто важким. Стиль викладу повинен поєднувати наукову строгість і діловитість, доступність і виразність;
- залежно від змісту стиль викладу може бути спокійним, аргументованим, або полемічним, критикуючим, коротким чи розгорнутим;
- дотримуватися авторської скромності, врахувати і відмітити все, що зроблено попередниками в розробці досліджуваної проблеми, тверезо і об'єктивно оцінити свій внесок в науку;
- перед тим, як оформити чистовий варіант, провести апробацію роботи (попередній захист, обговорення), усунути недоліки, що будуть виявлені.

Особливу трудність для студентів педагогічного факультету представляють правила оформлення цитат і списку літератури в роботі.

Цитатою вважається частина чужого тексту (наприклад, з наукового джерела), вкраплена в авторський текст наукової роботи (студента), яка перевищує за структурою та змістом словосполучення і в якій можна виділити головні члени речення. При цьому дослівне цитування береться з обох боків у лапки, а вільно переказане студентом - ні, та і в 1-му, і в 2-му випадках - позначається як цитата, а саме: в кінці цитування у квадратних

дужках ([ ]) ставиться: цифра, що позначає номер, під яким у списку літератури до даної роботи значиться цитоване наукове джерело, та через кому після с. (скорочено - сторінка) число, що показує, на якій саме сторінці у тій книзі знаходиться дана цитата, наприклад, [1, с.38], тобто цитата знаходиться на 38-й сторінці в книзі, що у списку літератури до даної роботи - № 1.

У кінці наукової роботи подається список використаної літератури, складений в алфавітному порядку з дотриманням бібліографічних норм (зразок - у списку літератури до спецкурсу в кінці даної роботи).

Довідкова література (типу словників), як правило, розміщується після списку основної літератури після спеціальної позначки чи окремої нумерації.

Ключові слова: *актуальність, новизна, метод, надійність, вірогідність, вступ, висновки, цитата, пілотаж.*

РОЗДІЛ II

НАПИСАННЯ НАУКОВОЇ РОБОТИ

2.1. Робота над підготовкою реферату

Реферат (від лат. *refero* – повідомляю) – це короткий виклад у письмовій чи у формі прилюдної доповіді змісту наукової праці (праць), літератури з теми, з аналізом запропонованих шляхів вирішення певної проблеми, а також висловлення власних міркувань автора щодо порушеного питання.

Робота над рефератом спрямована на:

- *вироблення у студентів вміння аналізувати, зіставляти та узагальнювати різні підходи, погляди, конкретний матеріал, вміння формулювати висновки;*
- *розширення кругозору студентів та поглиблення їх знань з того чи іншого предмета;*
- *розвиток основних умінь наукової роботи (дослідницькі вміння, вміння знаходити та працювати зі спеціальною літературою, складати список використаних джерел й оформляти посилання) та наукового розуміння;*
- *оволодіння науковим писемним мовленням;*
- *формування гностичних умінь;*
- *ґрунтовну підготовку до інших видів наукової роботи.*

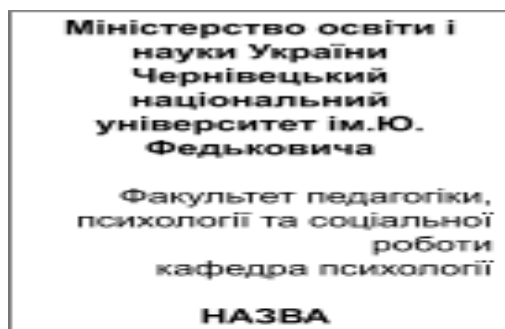
Вимоги до написання реферату:

1. Реферат виконується на одну з тем, запропонованих кафедрою або викладачем.
2. Реферат виконується державною мовою, або іноземною, яка вивчається.
3. Обсяг реферату - 10-12 сторінок набраного на комп'ютері тексту (20 рукописних сторінок).
4. Реферат повинен чітко відповідати структурі, з виділенням абзаців, нумерацією сторінок, правильним оформленням посилань, цитат, висновків, списку використаних джерел.

5. Реферат повинен бути охайно і грамотно оформлений у мовному та стилістичному плані.

Структура реферату

1. Титульна сторінка

Реферат
Студента I курсу
103 групи
Іванова С.
Чернівці - 2012

2. План

План подається на початку реферату. Він може бути простий і складний. План містить найменування розділів і підрозділів.

3. Вступ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, її практичне значення (для конкретного предмета). Також тут формулюється мета реферування матеріалу з обраної проблеми та конкретні завдання.

4. **Основна частина** складається з 1-2-3 розділів. Кожний розділ нумерується і має назву. Передбачає вивчення та виклад існуючих точок зору з обраної теми у науковій літературі, а також аналіз опрацьованого матеріалу.

5. **Висновки** відображають підсумки (результати) виконаної роботи. Подаються висновки згідно із завданнями, визначеними у вступі, та змістом розділів.

6. **Список використаних джерел**, до якого заносяться праці, оформлені згідно встановлених вимог.

Правила оформлення реферату

1. Реферат готують на одній стороні аркуша білого паперу А 4.

2. Першою сторінкою є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації роботи (Вимоги до нумерації - див. далі).

3. За необхідності до реферату включають ілюстрації, таблиці (Вимоги до їх оформлення - див. далі).

Написання есе

Есе – це літературний жанр невеликого обсягу і вільної композиції, де у прозовій формі автор висловлює свої особисті враження, міркування і спостереження, що стосуються конкретного приводу чи питання і явно не претендує на визначальну або вичерпну трактування предмета. Обсяг у таких творів зазвичай невеликий, форма викладу вільна. Використовується есе як

завдання для студентів; це простий спосіб дізнатися думку студента й оцінити його знання з якоїсь теми. У змісті есе оцінюється в першу чергу особистість автора: його світогляд, думки і почуття [35].

У перекладі з англійської, есе (essay) означає «нарис», «твір», «спробу самостійного аналізу» й «обґрунтування теоретичної гіпотези». Есе (фр. *essai* «спроба, проба, нарис», від лат. *exagium* «зважування») – літературний жанр прозового твору невеликого обсягу й вільної композиції.

Есе виражає індивідуальні враження та міркування автора з конкретного приводу або предмета і не претендує на вичерпне трактування. Відносно обсягу та функції, есе межує, з одного боку, з науковою статтею й літературним нарисом (з яким есе нерідко плутають), з іншого боку – з філософським трактатом. Есеїстичному стилю властиві образність, зміна асоціацій, нерідко – орієнтування на інтимну відвертість і розмовну інтонацію.

Есе (трансформований, адаптований, змінений жанр літератури) набуває все більшої популярності як вид письмової самостійної роботи українського студента, а саме: як твір-міркування невеликого обсягу з вільною композицією, що виражає індивідуальні враження, міркування з конкретного питання, проблеми й свідомо не претендує на повноту й вичерпне трактування теми. Есе припускає вираження автором своєї точки зору, особистої суб'єктивної оцінки предмета міркування, дає можливість нестандартного (творчого), оригінального висвітлення матеріалу; часто це «розмова вголос», вираження емоцій та образність. Головна місія та мета есе – це самостійне бачення студентом проблеми, питання, теми на підставі *опрацьованого* матеріалу та аргументів, у відповідності до *обраного* підходу, стилю тощо.

Мета есе полягає в розвитку навичок самостійного творчого мислення й письмового послідовного викладу власних думок. Писати есе надзвичайно корисно, оскільки це дозволяє авторові навчитися чітко й грамотно формулювати думки, структурувати інформацію, використовувати основні категорії аналізу, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, ілюструвати поняття відповідними прикладами, аргументувати свої висновки; володіти науковим стилем мовлення.

Структура есе визначається вимогами, що пред'являються до нього:

1. Думки автора есе з проблеми викладаються у формі коротких тез (Т).
2. Думка повинна бути підкріплена доказами – тому за тезою слідує аргументи (А).

Аргументи – це факти, явища суспільного життя, події, життєві ситуації і життєвий досвід, наукові докази, посилання на думку вчених та ін. Краще приводити два аргументи на користь кожної тези: один аргумент здається непереконливим, три аргументи можуть «перевантажити» виклад, виконаний у жанрі, орієнтованому на стислість і образність.

Крім того есе містить вступ і висновки.

При написанні есе важливо також враховувати такі моменти:

1. Вступ і висновок повинні фокусувати увагу на проблемі (у вступі вона ставиться, у висновку – резюмується думка автора щодо проблеми).

2. Необхідно виділяти абзаци, встановлюючи логічний зв'язок між ними: так досягається цілісність роботи.

3. Стиль викладу: есе властиві емоційність, експресивність, художність. Фахівці вважають, що належний ефект забезпечують короткі, прості, різноманітні за інтонацією речення. Втім, стиль відображає особливості особистості, про це теж корисно пам'ятати.

З точки зору змісту есе бувають: філософськими, літературно-критичними, історичними, художніми, художньо-публіцистичними, духовно-релігійними, психологічними та ін.

За літературною формою есе постають у вигляді: рецензії, ліричної мініатюри, нотаток, сторінки з щоденника, листи та ін.

Розрізняють також есе: описові, розповідні, рефлексивні, критичні, аналітичні та ін.

Нарешті, запропоновано поділ есе на дві великі групи:

- особистісне, суб'єктивне есе, де основним елементом є розкриття тієї чи іншої сторони авторської особистості;

- есе об'єктивне, де особистісне начало підкоряється предмету опису або якійсь ідеї (саме таким має бути студентське есе з психології).

Можна виділити деякі загальні ознаки (особливості) жанру, які зазвичай перераховуються в енциклопедіях і словниках:

1. Невеликий обсяг.

Будь-яких жорстких кордонів, звичайно, не існує. Обсяг есе – від трьох до семи сторінок комп'ютерного тексту.

2. Конкретна тема і підкреслено суб'єктивне її трактування.

Тема есе завжди конкретна. Есе не може містити багато тем чи ідей (думок). Воно відображає тільки одну думку і розвиває її. Це відповідь на одне питання.

3. Вільна композиція – важлива особливість есе.

Дослідники відзначають, що есе за своєю природою влаштоване так, що не терпить ніяких формальних меж. Воно нерідко будується всупереч законам логіки, підпорядковується довільним асоціаціям, керується принципом «Все навпаки».

4. Невимушеність розповіді.

Автору есе важливо встановити довірчий стиль спілкування з читачем; щоб бути зрозумілим, він уникає навмисно ускладнених, неясних, надмірно складних речень. Дослідники відзначають, що гарне есе може написати тільки той, хто вільно володіє темою, бачить її з різних сторін і готовий пред'явити читачеві не вичерпний, але багатоаспектний погляд на явище, що стало відправною точкою його роздумів.

5. Схильність до парадоксів.

Есе покликане здивувати читача (слухача) – це, на думку багатьох дослідників, його обов'язкова якість. Відправною точкою для роздумів,

втілених в есе, нерідко є афористичне, яскраве висловлювання або парадоксальне визначення, що буквально опирається на, на перший погляд, безперечні, але взаємовиключні твердження, характеристики, тези.

6. Внутрішня смислова єдність.

Можливо, це один з парадоксів жанру. Вільне за композицією, орієнтоване на суб'єктивність, есе разом з тим володіє внутрішньою смисловою єдністю, тобто узгодженістю ключових тез і тверджень, внутрішньою гармонією аргументів і асоціацій, несуперечливістю суджень, в яких виражена особистісна позиція автора.

7. Орієнтація на розмовне мовлення.

У той же час необхідно уникати вживання в есе сленгу, шаблонних фраз, скорочення слів, надто легковажного тону. Мова, що вживається при написанні есе, повинна сприйматися серйозно.

Отже, при написанні есе важливо визначити (усвідомити) його тему, визначити бажаний обсяг і цілі кожного пункту.

Поради до написання есе

Почніть з головної ідеї або яскравої фрази. Завдання – відразу захопити увагу читача. Тут часто застосовується порівняльна алегорія, коли несподіваний факт або подія зв'язується з основною темою есе.

Внутрішня структура есе може бути довільною. Оскільки це мала форма письмової роботи, то непотрібно обов'язкове повторення висновків в кінці, вони можуть бути включені в основний текст або в заголовок.

Аргументація може передувати формулюванню проблеми. Формулювання проблеми може збігатися з остаточним висновком.

На відміну від реферату, який адресований будь-якому читачеві, есе адресоване підготовленому читачеві, тобто людині, яка в загальних рисах вже представляє, про що піде мова. Це дозволяє автору есе зосередитися на розкритті нового і не захаращувати виклад зайвими деталями.

Помилки при написанні есе

На відміну від тестів, есе не припускає вибір з кількох запропонованих варіантів відповіді. Написання есе не обмежене за часом, можна переписувати його багато разів, попросити друзів прочитати ваше есе.

Не можна обмежуватися лише перевіркою правопису. Потрібно перечитати есе та переконатися, що там немає жодних двозначних виразів, невдалих зворотів і т. ін.

Занадто часто цікаве есе програє в тому, що являє собою перерахування тверджень без ілюстрації їх прикладами.

Есе обмежені певною кількістю слів, тому необхідно розумно розпорядитися цим обсягом. Іноді це означає відмову від якихось ідей або подробиць, особливо, якщо вони вже десь згадувалися або не мають безпосереднього відношення до справи.

Не варто використовувати довгі фрази. Найкраще, коли в есе довгі фрази чергуються з короткими.

Коли ви закінчите писати есе, зробіть таку вправу: присвойте кожному абзацу букву: або S (short), або M (medium), або L (long). S – менше 10 слів, M

– менше 20 слів, L – 20 і більше слів.

Правильне есе має наступний або схожий порядок букв: M S M L M S, неправильне есе характеризує така послідовність літер – S S S M L L L. Не перевантажуйте есе.

При написанні есе відкиньте надто складні слова. Неправильне вживання таких слів відволікає увагу читача, применшує значення есе.

Величезне значення при написанні есе має перевірка першої його версії. При написанні чернетки головна задача – виробити аргументацію, відшліфувати основні думки і розташувати їх в строгій послідовності, супроводжуючи їх ілюстративними матеріалами або допоміжними даними і т. ін. Написавши перший варіант, дайте йому день або два відлежатися, а потім поверніться до роботи з перевірки та поліпшення, на «свіжу голову».

Варто пам'ятати: есе – жанр суб'єктивний, тому і оцінка його може бути суб'єктивною.

Незалежно від того, на яке питання ви відповідаєте, вам потрібно досягти певних цілей. Від вас очікують того, що при написанні есе ви будете мати на увазі таке:

- Чи відповів я на це запитання?
- Наскільки зрозуміло і точно я виклав свої думки?
- Чи природно звучить те, що я написав, чи немає помилок?

Есе призначені також для того, щоб перевірити ваше вміння викладати думки на папері та ваші навички письма [33].

Есе повинне містити: чіткий виклад суті поставленої проблеми, включати самостійно проведений аналіз цієї проблеми з використанням концепцій і аналітичного інструментарію, розглянутого в рамках дисципліни, висновки, що узагальнюють авторську позицію з поставленої проблеми.

Оцінювання есе

Критерії оцінки есе можуть трансформуватися залежно від їхньої конкретної форми, при цьому загальні вимоги до якості есе можуть оцінюватися за такими критеріями:

Критерії	Вимоги до студента
Знання й розуміння теоретичного матеріалу	- визначає розглянуті поняття чітко й повно, наводячи відповідні приклади; - використовувати поняття строго відповідають темі; - самостійність виконання роботи
Аналіз і оцінка інформації	- грамотно застосовує категорії аналізу; - уміло використовує прийоми порівняння й узагальнення для аналізу взаємозв'язку понять і явищ; - здатний пояснити альтернативні погляди на розглянуту проблему й прийти до збалансованого висновку; - діапазон використовуваного

інформаційного простору (студент використовує велику кількість різних джерел інформації);

- обґрунтовано інтерпретує текстову інформацію за допомогою графіків і діаграм;
- дає особисту оцінку проблемі
- ясність і чіткість викладу;
- логіка структурування доказів;
- висунуті тези супроводжуються грамотною аргументацією;

Побудова суджень

- приводяться різні точки зору і їхня особиста оцінка;
- загальна форма викладу отриманих результатів і їхньої інтерпретації відповідає жанру проблемної наукової статті.

Оформлення роботи

- робота відповідає основним вимогам до оформлення й використання цитат;
- дотримання лексичних, граматичних і стилістичних норм літературної мови;
- оформлення тексту з повним дотриманням правил орфографії й пунктуації;
- відповідність формальним вимогам.

Оцінка ставиться за здатність в есе викласти, довести власну позицію з певної проблеми на підставі набутих знань. Студент мусить виходити з того, що всі ми маємо справу з предметами, де не існує абсолютно «правильних» і «неправильних» відповідей на запитання, як це буває в фізиці чи математиці – існує тільки більш-менш аргументовані точки зору.

Викладачі чекають від студентів самостійного мислення, відображення власних думок стосовно певної теми, проблеми.

При оцінюванні есе в центрі уваги викладача знаходиться:

- ☐ здатність студента критично та незалежно оцінити наявні дані, точки зору, позиції, аргументи;
- ☐ здібність розуміти, оцінювати та встановлювати зв'язки між ключовими моментами проблем та запитань;
- ☐ вміння диференціювати протилежні підходи та моделі, застосовуючи їх до емпіричного матеріалу або дискусії з принципових питань;
- ☐ здатність до застосування аналітичних підходів, моделей тощо [36].

2.2. Основні вимоги до написання курсової роботи

Курсова робота – наукове дослідження, яке передбачає глибше, порівняно з рефератом, вивчення конкретної проблеми. Це один із видів індивідуальних завдань науково-дослідницького, творчого характеру.

Курсові роботи із психологічних дисциплін – як форма самостійної творчої

науково-дослідної роботи студентів – є необхідною складовою науково-методичної та професійної підготовки фахівців із педагогічних спеціальностей. У процесі написання курсової роботи перевіряються теоретико-методологічна та методична підготовка студента, а саме: 1) здатність працювати з науковою і періодичною фаховою літературою, аналізувати, систематизувати, узагальнювати і критично оцінювати представлені там теоретичні знання і педагогічно-виховний досвід, порівнювати різні наукові підходи до розв'язання певної наукової проблеми, здійснювати пошук необхідної інформації тощо; 2) здатність формулювати науково-дослідну проблему, ставити науково коректні дослідницькі цілі і завдання, добирати надійний і валідний дослідницький інструментарій для їх реалізації під час емпіричного дослідження чи в режимі психолого-педагогічного експерименту; 3) здатність опрацьовувати, коректно оформляти й інтерпретувати емпіричні дані, отримані під час дослідження, та робити науково коректні і практично придатні висновки та рекомендації за результатами проведеного дослідження.

Написання курсової роботи вчить студентів: осмислювати і практично використовувати набуті теоретичні знання та перевіряти ці знання на практичну придатність; стимулює, розвиває інтелектуально-пізнавальну діяльність, спонукає самостійно осмислювати певні психолого-педагогічні проблеми; створює умови креативно мислити при розв'язанні психолого-педагогічних проблем.

Виконання курсової роботи передбачає:

- *поглиблення знань студентів з актуальних проблем даної галузі науки;*
- *подальший розвиток умінь самостійного практичного опрацювання наукових джерел та використання сучасних інформаційних засобів і технологій;*
- *формування дослідницьких вмінь студентів;*
- *стимулювання студентів до самостійного наукового пошуку;*
- *розвиток умінь аналізувати уже досягнуте у науці знання та робити узагальнення з порушених /досліджуваних аспектів;*
- *формування вмінь практичної реалізації дослідженої проблеми у рекомендаціях з роботи.*

Вимоги до написання курсової роботи:

1. Курсова робота виконується на одну з тем, які запропоновані кафедрою або викладачем цієї кафедри.

Для написання курсової роботи рекомендуються теми, що містять у собі можливість виявити і реалізувати дослідницькі нахили студентів, провести експериментальне чи емпіричне дослідження, передбачають аналіз літератури, самостійність викладу та висновків.

2. Курсову роботу з психологічних дисциплін (загальної, вікової, педагогічної, юридичної психології, патопсихології, ін дисциплін) пишуть усі студенти II-III курсів стаціонару та заочного відділення педагогічного факультету, спеціальність “Психологія”.

3. Курсова робота виконується державною мовою або іноземною, яка вивчається.

4. Обсяг курсової роботи – 20-25 сторінок комп'ютерного тексту (35-40 рукописних сторінок).

5. Курсова робота повинна розкрити зміст обраної теми та бути виконана за відповідною структурою з виділенням окремих частин роботи,

абзаців, з нумерацією сторінок, правильним оформленням посилань, цитат, висновків, списку використаних джерел.

6. Курсова робота повинна бути виконана охайно і грамотно у мовному та стилістичному плані.

Структура курсової роботи

1. Титульна сторінка

Титульна сторінка курсової роботи містить найменування відомчого підпорядкування, вищого навчального закладу, де навчається студент, і кафедри, на якій виконується робота; назву курсової роботи; хто виконав працю; науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові наукового керівника; місто і рік. Зазначимо, що вимоги до оформлення титулки можуть змінюватися.

2. Зміст

Зміст подають на початку курсової роботи. Він містить найменування та номери початкових сторінок усіх розділів і підрозділів та пунктів, зокрема, вступу, розділів і висновків, списку використаних джерел, додатків та ін.

3. Вступ

Розкриває сутність і стан розробки наукової проблеми, значущість її результатів, підстави та вихідні дані для розробки теми. Далі дають загальну характеристику курсової роботи у такій послідовності.

<i>Міністерство освіти і науки України</i>   <i>Чернівецький національний університет ім.Ю.Федьковича</i>   Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи кафедра психології   НАЗВА (курсова робота)   Студента I курсу
103 групи
Іванова С.П. Науковий керівник - канд.психол.наук, доцент Прізвище І.П.

Актуальність теми

Обґрунтовується шляхом аналізу та порівняння обраної для дослідження теми з набутим знанням з даної проблеми, розкривається сутність проблеми і необхідність її дослідження, практична значущість для відповідної галузі психологічної науки.

Мета і завдання дослідження

Формулюють мету роботи, гіпотезу і завдання, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети.

Мета повинна висвітлювати найважливіші аспекти дослідження – його кінцевий результат дослідження, об'єкт дослідження, шлях досягнення кінцевого результату.

Кінцевий результат відображає очікуваний від виконання дослідження позитивний ефект, який формується двоступенево: перша частина у вигляді суспільної корисності, друга – у вигляді конкретної користі, віднесеної до основного предмета дослідження.

Об'єкт дослідження – частина об'єктивної реальності, яка протистоїть суб'єкту у його пізнавальній та практичній діяльності.

Предмет дослідження є елементом об'єкта дослідження, який включає сукупність властивостей і відношень об'єкта, характеризує його зв'язок з іншими об'єктами.

Шлях досягнення кінцевого результату полягає у гіпотетичній вказівці на напрямок дослідження та конкретну ціль, пов'язану з основним предметом дослідження.

Гіпотеза займає центральне місце у дослідженні і виступає у вигляді припущення, що висувається для пояснення досліджуваного явища, його сутності, структури, зв'язків, рушійних сил і т. д.

Гіпотеза має відповідати конкретній меті дослідження та описувати припущення про закономірності функціонування конкретного об'єкта дослідження на підставі фіксованої зміни станів, предметів дослідження, що відбувається в межах чітко визначених аспектів дослідження.

Завдання дослідження – це ті питання, отримання відповідей на які необхідне для досягнення мети дослідження. Послідовність постановки та викладу завдань дослідження повинна чітко відповідати найменуванню його теми, мети, об'єкту і предметам дослідження, а також алгоритмічній логіці його виконання. Сукупність поставлених у дослідженні завдань повинна бути мінімальною за ознакою їх необхідності для досягнення мети дослідження.

Об'єктом дослідження є психічне явище, що породжує проблемну ситуацію і обране для вивчення.

Предмет дослідження міститься в межах об'єкта.

Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове.

Методи дослідження

Подають перелік використаних методів і методик дослідження для досягнення поставленої у праці мети. Перерахувати їх варто коротко та змістовно, визначаючи, що саме досліджувалося тим чи іншим методом.

Теоретичне значення

Коротко викладають наукові положення, запропоновані студентом в результаті дослідження і які мають значення для даної галузі. Подають відомості про наукове використання результатів дослідження.

Практичне значення одержаних результатів

Викладають рекомендації щодо використання результатів дослідження.

Композиція праці

Коротко і лаконічно висвітлюється зміст кожного структурного елемента курсової роботи, ступінь його проілюстрованості, загальний обсяг.

4. Основна частина

Основна частина курсової роботи складається з розділу(ів) і підрозділів. Кожний розділ розпочинають з нової сторінки. *У розділах основної частини подають:*

- огляд літератури за темою; вибір напрямків дослідження;
- теоретичний аналіз досліджуваної проблеми в науковій психологічній літературі;
- виклад загальної методики і основних методів досліджень;
- експериментальну частину і методику досліджень;
- аналіз і узагальнення результатів.

Читання наукової та спеціальної літератури повинно супроводжуватися записами. Ведення записів сприяє кращому засвоєнню прочитаного, дає можливість зберегти потрібні матеріали у зручному вигляді, допомагає закріпити їх у пам'яті, дозволяє скоротити час на пошук при повторному звертанні до даного джерела.

В межах цілей, які переслідує дослідник при читанні певної книги, записи повинні бути максимально повними.

В огляді літератури студент аналізує та осмислює праці за темою дослідження, а також робить певні висновки, які спонукають до здійснення необхідних досліджень. Загальний обсяг огляду літератури не повинен перевищувати 20 % обсягу основної частини курсової роботи.

Далі обґрунтовують вибір напрямку досліджень, проводять аналіз ступеня висвітлення проблеми в науковій літературі, характеризують методи вирішення завдань, з вичерпною повнотою висвітлюють хід і результати власних досліджень студента.

5. Висновки

У цій частині викладають найбільш важливі висновки, які впливають зі змісту курсової роботи. У кінці варто дати рекомендації щодо наукового та практичного використання здобутих результатів.

6. Список використаних джерел містить використані в роботі праці. Література розміщується в алфавітному порядку прізвищ перших авторів чи заголовків. Бібліографічний опис джерел складають відповідно до чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи.

7. Додатки

При необхідності робота може містити додатки, до яких доцільно включати допоміжний матеріал (ілюстрації, великі таблиці, описи методик і їх зміст), що слугує для повноти сприйняття роботи.

Захист курсової роботи

Курсові роботи, які, на думку керівника, заслуговують позитивної оцінки, підлягають захисту. Захист відбувається у встановлений за графіком кафедр термін у присутності студентів та комісії: керівника і не менше 3-х викладачів кафедри. На захисті студент повинен у короткій доповіді (8-10 хв.)

викласти основний зміст своєї роботи, узагальнити її результати і висновки та можливість її використання. Також студент повинен відповісти на запитання, показавши свою орієнтацію у проблемі дослідження.

Після захисту виставляється оцінка, яка заноситься у залікову книжку, а потім у додаток до диплома.

2.3. Технологія роботи над кваліфікаційною (дипломною) роботою

Кваліфікаційна робота – це самостійне наукове дослідження студента, яке виконується на завершальному етапі навчання в університеті (ІУ курсі), і є однією із форм виявлення теоретичних і практичних знань, вміння їх застосовувати при розв'язуванні конкретних наукових завдань. У кваліфікаційній роботі розглядається певна науково-практична проблема, узагальнюються та практично осмислюються теоретичні передумови її вирішення, підбирається комплекс методик для її вирішення, аналізуються отримані результати, обґрунтовуються та розробляються положення, а також рекомендації з використання отриманих результатів у практиці навчання. Виконання кваліфікаційної роботи - це творчий процес, який має на меті:

- *систематизацію, закріплення, розширення теоретичних знань студентів з проблеми, що вивчається;*
- *поглиблення знань студентів,*
- *виявлення й опрацювання максимально можливого кола джерел та вдосконалення навичок самостійної роботи студентів з науковою літературою;*
- *правильний вибір та використання методів дослідження;*
- *вироблення навичок наукового аналізу та викладу результату дослідження;*
- *формування вмінь проводити експериментальне дослідження;*
- *самостійності висновків.*

Вимоги до написання кваліфікаційної роботи:

1. Тема кваліфікаційної роботи визначається науковим керівником і затверджується на засіданні кафедри та раді факультету, на якому навчається студент, за рік до закінчення університету.

Перспективна тематика кваліфікаційних робіт враховує рівень розвитку даної науки. Доцільно практикувати наступність між тематикою курсових та кваліфікаційних робіт. Тематика кваліфікаційних робіт має бути поєднана з науковими інтересами викладачів кафедри. Студентові надається право вибору теми кваліфікаційної роботи. Він може запропонувати і свою тему, обґрунтувавши доцільність її розробки. Тема кваліфікаційної роботи, яку обрав студент, згідно з його заявою за поданням кафедри, розглядається і затверджується радою факультету та оформляється розпорядженням по деканату.

2. Кваліфікаційна робота повинна мати обґрунтування актуальності обраної теми, визначення об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження, формулювання гіпотези.

3. У роботі потрібно розкрити суть проблеми, яка вивчається, на основі

опрацьованої літератури зі спеціальності (монографій, дисертаційних робіт, наукових збірників, періодики (вітчизняної / іноземної), а також на основі проведеного студентом експериментального дослідження, вибірка в якому має становити не менше 30 осіб; у кваліфікаційному дослідженні використовується від 3-х методик.

4. Кваліфікаційна робота має виявити вміння студента методологічно грамотно проводити дослідження, логічно викладати матеріал, науково обґрунтовувати теоретичні положення, інтерпретувати, систематизувати, узагальнити та класифікувати одержані результати.

5. У роботі повинні бути чітко сформульовані висновки, які зробив студент у ході теоретичного та експериментального (емпіричного) дослідження, та рекомендації щодо подальшого використання результатів.

6. Кваліфікаційна робота виконується державною мовою.

7. Обсяг кваліфікаційного дослідження – 40-50 друкованих аркушів.

8. Кваліфікаційна робота виконується за відповідною структурою з виділенням окремих її розділів, підпунктів, абзаців, з нумерацією сторінок, правильним оформленням посилань, цитат, списку використаних джерел.

9. Кваліфікаційна робота повинна відзначатися мовною і бібліографічною грамотністю, містити таблиці, діаграми та графіки.

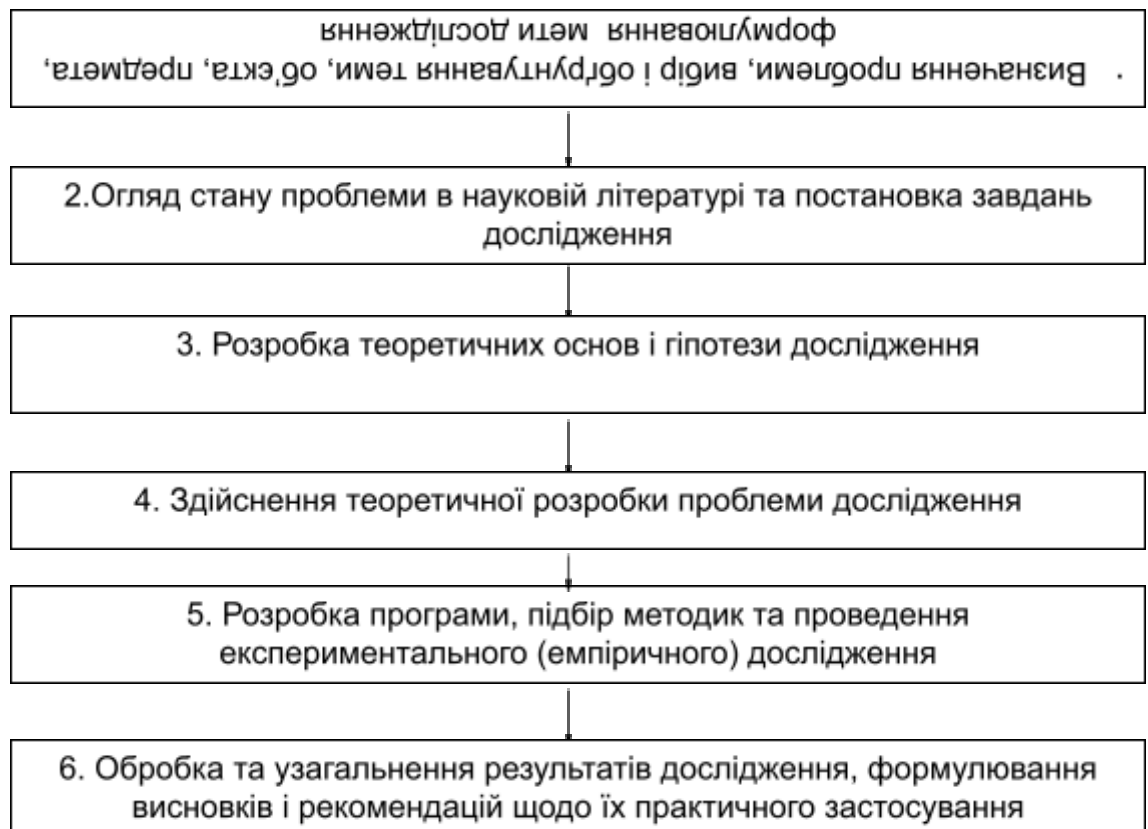

Рис.1. Загальний алгоритм виконання кваліфікаційної роботи

Структура кваліфікаційної роботи

1. Титульна сторінка.

2. Зміст подають на початку кваліфікаційної роботи з найменуваннями та номерами початкових сторінок усіх розділів та

підрозділів.

3. В **основній частині** кваліфікаційної роботи розглядаються накреслені завдання дослідження, описується методика дослідження, аналізуються його хід та одержані результати, формулюються практичні рекомендації.

Основна частина складається з теоретичного(их) і практичного розділів. Тоді теоретична частина повинна містити критичний огляд наукової літератури з обраної теми, аналіз існуючих поглядів на предмет дослідження, огляд невирішених аспектів проблеми. У практичній (експериментальній) частині студент описує методику проведення дослідження, подає одержані результати, аналізує їх.

У розділах основної частини подають:

- огляд літератури за темою і вибір напрямків досліджень;
- експериментальну частину і методику досліджень;
- проведені теоретичні й експериментальні дослідження;
- аналіз і узагальнення результатів дослідження.

В **огляді літератури** дипломант розглядає основні етапи розвитку проблеми, критично аналізує праці з питання, що вивчається, обґрунтовує чи розробляє теоретичні передумови дослідження. Закінчити цей розділ необхідно коротким резюме про необхідність досліджень у даній галузі або підрозділом, у якому подаються теоретичні передумови для їх проведення.

У **другому розділі** необхідно вказати напрямок дослідження, дати характеристику вибірці, навести методи експериментального дослідження.

Необхідно також вичерпно і повно викласти результати власних досліджень. Виклад матеріалу підпорядковують одній провідній ідеї, він може розділятися на частини, згідно з етапами проведеного дослідження.

У **висновках** інтерпретуються та узагальнюються результати дослідження, формулюються висновки і рекомендації щодо подальшого втілення / застосування результатів дослідження.

Список використаних джерел - це список вітчизняної та зарубіжної літератури, укладений в алфавітному порядку.

Додаток повинен бути правильно і чітко оформлений; може містити графічний та ілюстративний матеріал, навчальний матеріал, вправи, зразки наочних засобів, а також таблиці, схеми, графіки тощо.

При викладі матеріалу студент повинен дотримуватися наступного:

- всі судження, міркування, докази не повинні мати двозначності, бути зрозумілими, логічними для сприйняття;
- полемічні зауваження повинні бути обґрунтованими, не зачіпаючи проблем, що не стосуються предмету дослідження чи особистості опонента;
- у кожному розділі слід дотримуватися логічного взаємозв'язку між усіма частинами роботи, в кінці розділу - стислі висновки;
- при використанні статистичних матеріалів у вигляді таблиць, схем чи інших подібних матеріалів намагатися вірно їх оформити.

Правила оформлення дипломної кваліфікаційної роботи

Кваліфікаційну роботу друкують за допомогою комп'ютера на одній

стороні аркуша білого паперу формату А 4. Використовують шрифт текстового редактора Word – Times New Roman Сур розміру 14 з полуторним міжрядковим інтервалом. Текст дипломної роботи необхідно друкувати, залишаючи поля таких розмірів: ліве – 30 мм, праве -10 мм, верхнє та нижнє - по 20 мм.

Текст основної частини дипломної роботи поділяють на розділи, підрозділи, пункти та підпункти.

Заголовки структурних частин дипломної роботи "ЗМІСТ", "ВСТУП", "РОЗДІЛ", "ВИСНОВКИ", "СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ", "ДОДАТКИ" друкують великими літерами симетрично до тексту. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою.

Відстань між заголовками (за винятком заголовка пункту) та текстом повинна дорівнювати 3-4 інтервалам.

Кожну структурну частину кваліфікаційної роботи треба починати з нової сторінки.

До загального обсягу кваліфікаційної роботи не входять додатки (ілюстративний матеріал, таблиці та рисунки, які повністю займають площу сторінки).

Нумерація

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, малюнків, таблиць подають арабськими цифрами без знака №.

Першою сторінкою кваліфікаційної роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок кваліфікаційної роботи. На титульному аркуші номер сторінки не ставлять, на наступних сторінках номер проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці або по центру сторінки.

Такі структурні частини кваліфікаційної роботи, як зміст, вступ, висновки, список використаних джерел не мають порядкового номера. Номер розділу ставлять після слова "РОЗДІЛ", після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують заголовок розділу.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. В кінці номера підрозділу повинна стояти крапка, наприклад: "2.3." (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу.

Пункти нумерують у межах кожного розділу. Номер пункту складається з порядкових номерів розділу, підрозділу, пункту, між якими ставлять крапку. В кінці номера повинна стояти крапка, наприклад: "1.3.2." (другий пункт третього підрозділу першого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок пункту. Пункт може не мати заголовка.

Ілюстрації (схеми, графіки, ілюстративний матеріал) і таблиці необхідно подавати в кваліфікаційній роботі безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації і таблиці, які

розміщені на окремих сторінках кваліфікаційної роботи, включають до загальної нумерації сторінок.

Ілюстрації позначають словом "Рис." і нумерують послідовно в межах розділу, за винятком ілюстрацій, поданих у додатках. Номер ілюстрації повинен складатися з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка. Наприклад: Рис. 1.2 (другий рисунок першого розділу). Номер ілюстрації, її назва і пояснювальні підписи розміщують послідовно під ілюстрацією. Якщо в дипломній роботі подано одну ілюстрацію, то її нумерують за загальними правилами.

Таблиці нумерують послідовно (за винятком таблиць, поданих у додатках) у межах розділу. У правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці розміщують напис "Таблиця" із зазначенням її номера. Номер таблиці повинен складатися з номера розділу і порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка, наприклад: "Таблиця 1.2" (друга таблиця першого розділу), якщо одна таблиця, її нумерують за загальними правилами.

При переносі частини таблиці на інший аркуш (сторінку) слово "Таблиця" і номер її вказують один раз справа над першою частиною таблиці, над іншими частинами пишуть слова "Продовження табл." і вказують номер таблиці, наприклад: "Продовження табл. 1.2".

Ілюстрації

Коли ілюстрацією є *рисунок*, то назви ілюстрацій розміщують після їхніх номерів. При необхідності ілюстрації доповнюють пояснювальними даними (підрисунковий підпис).

Підпис під ілюстрацією має чотири основних елементи:

- найменування графічного сюжету, що позначається скороченим словом "Рис.";
- порядковий номер ілюстрації, який вказується без знака номера арабськими цифрами;
- тематичний заголовок ілюстрації, що містить текст із якомога стислою характеристикою зображеного;
- експлікацію, яка будується так: деталі сюжету позначають цифрами, які виносять у підпис, супроводжуючи їх текстом. Експлікація пояснює загальне найменування сюжету.

Основними видами ілюстративного матеріалу в психологічній роботі є: рисунки, діаграми, графіки, схеми.

Таблиці

Цифровий матеріал, як правило, повинен оформлятися у вигляді таблиці.

Таблиця 1.1

Назва						

Або, наприклад:

Таблиця 2.7.

Індекси ресурсності досліджуваних

Рівні ресурсності	К-ть	%
високий	16	32,65
середній	21	42,86
низький	12	24,49
середня	втрати	здобутки
	78,878	84,918

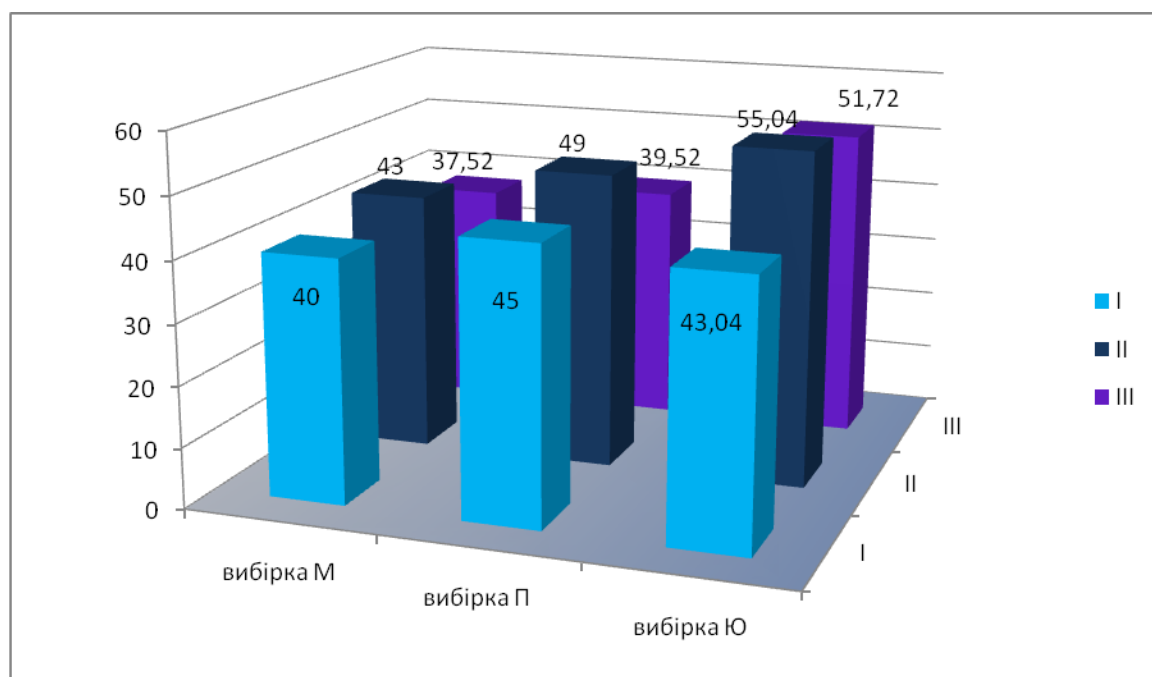
Аналіз результатів методики показує: у досліджуваній вибірці частіше
Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над таблицею і друкують симетрично до тексту. Назву і слово "Таблиця" починають з великої літери. Назву не підкреслюють.

Заголовок кожної граfi в таблиці має бути по можливості коротким. Слід уникати повторів тематичного заголовка у заголовках граф, одиниці виміру зазначати у тематичному заголовку, виносити до узагальнюючих заголовків слова, що повторюються.

Заголовки граф повинні починатися з великих літер, підзаголовки - з маленьких, якщо вони складають одне речення із заголовком, і з великих, якщо вони є самостійними. Висота рядків повинна бути не меншою 8 мм. Графу з порядковими номерами рядків до таблиці включати не треба.

Таблицю розміщують після першого згадування про неї у тексті роботи, таким чином, щоб її можна було читати без повороту переплетеного боку кваліфікаційної роботи або з поворотом за годинниковою стрілкою.

Діаграма:

***I – напруга, II – резистенція, III – виснаження.

Рис.2.12. Середні показники симптомів емоційного вигорання за

✓ або діаграма:

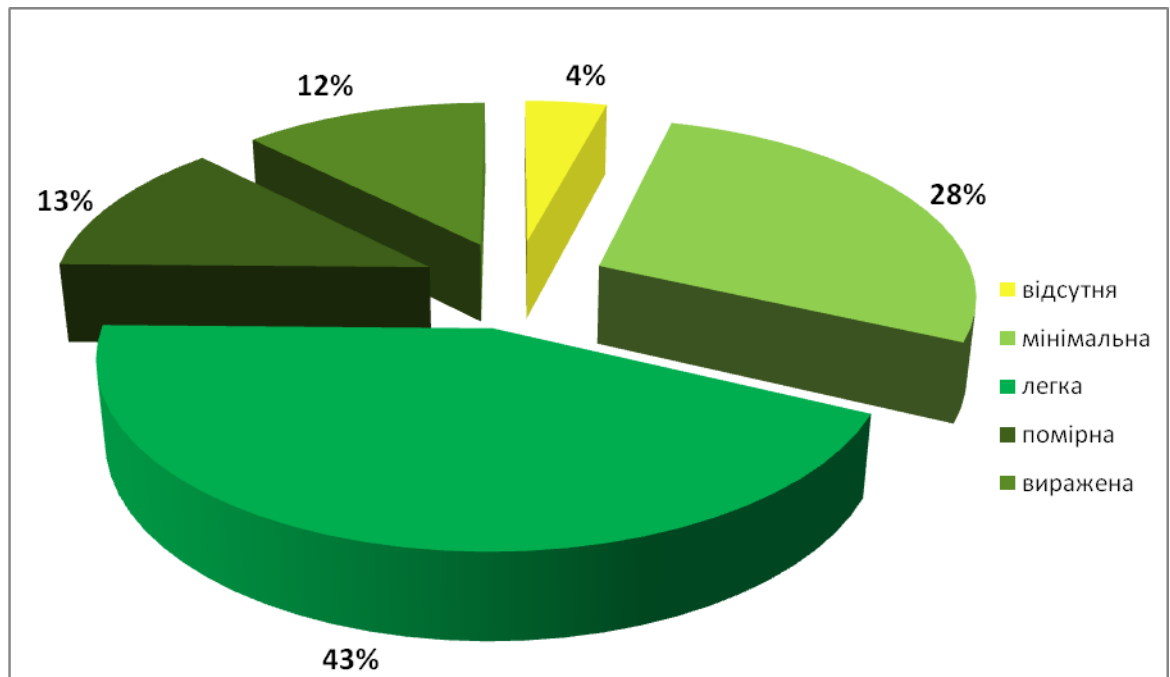

Рис.2.1. Рівні переживання депресії за методикою В.А. Жмурова
Робота з літературними джерелами

Під час роботи з літературою студент користується різними видами каталогів: систематичним, у якому назви джерел розташовані за галузями наук; алфавітним, де назви творів розташовані в алфавітному порядку, та предметним, що містить праці з конкретних проблем.

Крім того, необхідно звертатися також до періодичних видань.

Під час опрацювання літератури необхідно робити записи, які можуть бути повними і точними (дослівними) або скороченими (коротким викладом матеріалів, що вивчаються. Так, можна зробити:

- детальний конспект; записати всі основні положення робіт, фактичний матеріал, практичні зауваження тощо;
- короткі записи зі своїми роздумами або без них;
- виписки у формі цитат;
- хронологічні записи тощо.

Загальні правила цитування та посилання на використані джерела

При написанні кваліфікаційної роботи студент повинен подавати посилання на джерела, матеріали або окремі результати з яких наводяться у кваліфікаційній роботі. Посилатися слід на останні видання публікацій. На більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, коли в них наявний матеріал, який не включено до останнього видання.

Якщо використовують відомості, матеріали монографій, оглядових статей, інших джерел з великою кількістю сторінок, тоді в посиланні необхідно точно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць з джерела, на яке дано посилання у кваліфікаційній роботі.

Посилання у тексті кваліфікаційної роботи на джерела слід зазначати порядковим номером за переліком посилань, виділеним двома квадратними дужками, наприклад, "... у працях [1-7]...". Коли подається конкретна сторінка, то у квадратних дужках вказується номер джерела за списком, а через двокрапку - сторінка, наприклад: [7:125]. При цитуванні декількох джерел маємо: [7:125; 11:64; 17; 23:25-29; 125:арк. 5].

Для підтвердження власних аргументів посиланням на джерело або для критичного аналізу того чи іншого твору слід наводити цитати. Науковий етикет вимагає точно відтворювати цитований текст, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали полеміку. У цих випадках використовується вираз "так званий";
- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;
- кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело;
- при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що має значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів, і давати відповідні посилання на джерело;
- якщо необхідно виявити ставлення автора дипломної роботи до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання;
- якщо автор праці, наводячи цитату, виділяє у ній деякі слова, робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора, а весь текст застереження вміщується у круглі дужки. Варіантами таких застережень є: (курсив наш. - М. Х.), (підкреслено мною - М. Х.), (розрядка моя - М. Х.).

Оформлення списку використаних джерел

Список використаних джерел - елемент бібліографічного апарату, котрий містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після висновків.

Бібліографічний опис складають безпосередньо за друкованим твором або виписують з каталогів і бібліографічних покажчиків повністю без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв і т. ін.

Джерела можна розміщувати одним із таких способів : у порядку

появи посилань у тексті (найбільш зручний для користування і рекомендований при написанні дипломних робіт), в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків, у хронологічному порядку.

Термін виконання кваліфікаційної роботи

Виконана кваліфікаційна робота у чернетковому варіанті подається науковому керівникові не пізніше 1 квітня. Завершена робота та оформлена згідно з вимогами подається не пізніше, ніж за 1 місяць до дати захисту.

Захист кваліфікаційної роботи

Захист кваліфікаційної роботи проводиться на засіданні Державної екзаменаційної комісії. Тривалість захисту однієї роботи не повинна перевищувати 45 хвилин. На захисті студент у стислій формі викладає обґрунтування вибору теми, її актуальність, теоретичну та практичну значущість та результати дослідження. У ході захисту він відповідає на питання членів ДЕК та присутніх, на критичні зауваження рецензентів.

Після відповіді студента на всі запитання рецензент рецензію на роботу. Після цього можуть бути також виступи присутніх.

На всі зауваження у рецензії, а також на всі запитання присутніх студент повинен дати вичерпні відповіді.

Хід захисту фіксується в протоколі ДЕК.

Оцінка обговорюється на закритому засіданні ДЕК та оголошується на відкритому засіданні у присутності членів ДЕК, усієї групи студентів та дипломника.

Відгук наукового керівника пишеться у довільній формі. У відгуку науковий керівник обов'язково визначає рівень підготовки студента до виконання наукових досліджень; вміння працювати з літературою; ступінь оволодіння методами дослідження при підготовці роботи; вміння логічно, послідовно, аргументовано викладати матеріал та робити висновки. Науковий керівник також визначає, чи відповідає кваліфікаційна робота всім вимогам, які висуваються до наукових досліджень такого типу. Керівник повинен оцінити роботу за чотирибальною системою: "відмінно", "добре", "задовільно", "незадовільно".

Рецензія виконується у довільній формі та має визначити актуальність обраної проблеми для галузі науки, методику дослідження, позитивні сторони роботи та її недоліки, висновки та рекомендації. Рецензент також оцінює роботу за чотирибальною системою.

Остаточна оформлена кваліфікаційна робота з відгуком наукового керівника та зовнішньою рецензією подається на кафедру. Студент повинен бути ознайомлений зі змістом відгуку та рецензії.

Усі вказані документи подаються до ДЕК. Також подаються й інші матеріали, які характеризують наукову роботу студента. Це можуть бути наукові статті, тези доповідей за темою дослідження.

На захист кваліфікаційної роботи перед ДЕК студент готує доповідь (до 7-10 хвилин). У цій доповіді він має розкрити такі питання роботи:

- обґрунтування актуальності теми дослідження;
- мету, об'єкт, предмет, завдання, гіпотезу дослідження;

- методи дослідження;
- хід проведення дослідження;
- результати дослідження та висновки до нього;
- підтвердження чи спростування гіпотези.

Доповідь повинна також містити відповіді на зауваження наукового керівника та рецензента.

Для кращого сприймання доповіді студент готує таблиці, графіки тощо.

Курсова та кваліфікаційна робота оцінюються за чотирибальною системою.

- "Відмінно" ставиться за умови повного дотримання всіх вимог до кваліфікаційної (курсової) роботи.
- "Добре" ставиться при наявності незначних недоліків у теоретичній чи практичній частині роботи, а також допущених при її захисті.
- "Задовільно" ставиться при наявності недоліків у теоретичній та практичній частинах роботи, слабкості її захисту.
- "Незадовільно" ставиться тоді, коли робота не відповідає вимогам. Така робота не допускається до захисту.

Результати найбільш цікавих досліджень можуть бути рекомендовані до публікації в збірниках студентських наукових робіт.

Магістерська робота (дипломна робота, дисертація)

Дослідження є важливим компонентом вищої освіти у галузі психології. Дипломна робота (бакалаврська чи магістерська) – це перша публічна демонстрація студентом наукових здібностей; його вміння проявити на найвищому рівні професійну компетенцію [7].

Основна **мета** магістерської дисертації – продемонструвати здатність студента проводити дослідження зі своєї галузі. Хоча дипломна робота, як очікується, сприятиме накопиченню знань у цій галузі, наголошується також на розвитку дослідницьких навичок, пошуку та використанні відповідних джерел інформації, демонстрації компетентності у застосуванні методів дослідження та наукової компетенції й вміння робити висновки [6].

Немає специфічного або стандартного способу визначення загального характеру дослідницької задачі, проте фактично робота над науковим проектом дипломного дослідження включає такі основні етапи: 1) пишучи курсову роботу, читаючи наукову літературу та навчаючись, студент може зацікавитись певним напрямком досліджень; 2) далі він спілкується та консультується з фахівцями із цього напрямку (теми) дослідження для визначення проблеми своєї майбутньої роботи; 3) після узгодження теми дослідження студент виявляє викладача з відповідними дослідницькими інтересами, щоб попросити його або її виконувати функцію керівництва своїм дослідженням (бути головою комісії); 4) затверджує тему дипломного дослідження; 5) створює план-проект майбутньої роботи, захищає його та затверджує у комісії із захисту наукових студентських робіт; 6) виконує наукове дослідження, оформляє його результати; 7) здає та захищає

магістерську роботу [7].

Починаючи писати дипломне дослідження, студент може мати ідею дисертації, перш ніж починати свій огляд літератури; в іншому випадку, визначити тему майбутнього дослідження можна, переглянувши літературу. Звичайно, наявність оригінальних уявлень про тему може допомогти спрямувати пошукові запити студента на відповідну літературу. Але варто пам'ятати, що дисертація повинна бути емпірично виправданою позицією, яка підтверджується доказами з проведених студентом досліджень і аналізу їх результатів [1].

Магістерська дисертація не є «темою». Тема – це область вивчення, тоді як дисертація – це конкретна точка зору, яка має дані, значимі для теми. Одним із способів розробки дисертації є вибір теми, яка представляє інтерес для студента.

Слова для теми (заголовку) магістерської дисертації потрібно вибирати так, щоб максимально точно представляти зміст предмету дослідження [1].

Як тільки буде обрано загальну проблему, студент повинен почати попередній пошук літератури, намагаючись класифікувати проблему так, щоб полегшити пошук попередньої наукової літератури.

Виконавши це, студент може спробувати більш конкретно висвітлити проблему, що його цікавить, сформулювати конкретні гіпотези чи дослідницькі питання і почати розглядати методологічні підходи до її вирішення.

Вимоги для використання можливих засобів для написання роботи потрібно визначити саме в цей час. Зокрема, потрібно шукати поради стосовно (1) основної прийнятності ідеї, (2) практичної можливості (значимості) запропонованого дослідження та (3) рекомендацій щодо подальшого пошуку наукових джерел і вдосконалення гіпотези та методології. Для досягнення цієї мети може знадобитися ряд консультацій керівника [7].

Студентська наукова робота з психології за формою – наукова доповідь, яка базується на використанні стилю і вимог американської психологічної асоціації (APA [5]), що визнається стандартом написання наукової роботи. Цей стиль відображає принципи ясності, стислого формулювання та точності, полегшує швидкий і логічний потік інформації від автора до читача. Керівні принципи, що визначаються стилем АПА, допомагають написати чіткі, інформативні та цікаві наукові документи [1].

Основною метою стилю АПА є представлення інформації та наукових знахідок у галузі психології; чіткий, лаконічний і впорядкований виклад ідей, представлений науково й об'єктивно. Відповідно оформлене цитування роботи інших науковців є обов'язковим [5].

Магістерські проекти повинні бути результатом роботи, яка проводиться самостійно, представляючи оригінальне дослідження, яке не публікувалося раніше, та критичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження.

Робота студента повинна продемонструвати:

- ☐ усвідомлення та розуміння ним важливої поточної роботи в обраній галузі;
- ☐ можливість планувати дослідницьку діяльність;
- ☐ знання та мотивацію для проведення запланованої дослідницької діяльності;
- ☐ вміння аналізувати результати дослідження;
- ☐ можливість робити обґрунтовані висновки з дослідження;
- ☐ вміння описувати результати роботи у формі добре викладеної, оформленої та належним чином організованої дисертації;
- ☐ можливість виконати дисертацію з потенціалом для презентації та/або участі в професійних зустрічах і/або публікаціях у наукових журналах [3].

До початку написання магістерської роботи студент повинен подати офіційну пропозицію про дисертацію (заявку на її написання), яка має бути затверджена дисертаційним комітетом (комісією, що складається з 2-х членів кафедри) перед проведенням будь-якої частини дослідження, пов'язаного з дисертацією. Проект офіційно не є узгодженим, поки завершена дисертація не буде затверджена (прийнята) усіма членами дисертаційної комісії та передана і прийнята на кафедрі [7].

Після збору й аналізу даних студент готовий розпочати перший варіант заключного дипломного дослідження. Існування добре спланованого та добре виконаного проекту роботи значно полегшує її написання. Кінцевий продукт відрізняється від проекту лише включенням даних, детальним їх аналізом, розділом, де обговорюються результати дослідження, розділом, у якому підсумовуються загальні результати, та кількома сторінками, які не були включені до проекту. Технічні та мовні вимоги форми та формату, обговорені у зв'язку з поданням проекту, дуже схожі на дипломне дослідження [7].

Структура роботи

Магістерська робота складається з титульної сторінки, реферату, змісту, вступу, презентації цілей, огляду наукової літератури, представлення матеріалів і методів, презентації результатів, їх обговорення, висновків, списку посилань і додатків, якщо такі є. Це впливає зі стандартного формату наукового дослідження [6].

Закінчена магістерська робота повинна формально відображати різні етапи, які проходить студент у виборі та дослідженні обраної проблеми. Ці етапи, як правило, включають: виявлення проблеми, вивчення літератури для знаходження теоретичних перспектив і результатів наукових досліджень, що стосуються проблеми роботи, розвиваючи специфічні та перевірювані гіпотези, розробляючи методологію дослідження, його проведення, аналіз результатів дослідження й обговорення наслідків (можливостей застосування) й обмежень цих результатів [7].

Пишучи магістерську роботу, студент має пам'ятати, що кожне студентське дослідження унікальне, але структура у них схожа [4].

Так, у главі 1 (вступі) має бути чітко визначена мета дослідження та пояснене його значення, яке аналізується шляхом обговорення того, як

дослідження доповнює теоретичний зміст знань у цій галузі, та пояснення практичного значення цього дослідження. Студенти також повинні з'ясувати, який оригінальний внесок їх дослідження у знання в своїй дисципліні.

Дуже важливо, щоб ця глава була добре розроблена. Без чітко визначеної мети та сильного теоретичного обґрунтування магістерська дисертація є принципово недосконалою із самого початку.

Глава 2 (теоретична) присвячена огляду літератури з досліджуваної проблеми. Мета дослідження повинна запропонувати деякі теоретичні основи, які необхідно пояснити далі в цьому розділі. Огляд літератури описує й аналізує попередні дослідження на цю тему.

Цей розділ, однак, не повинен просто зібрати разом те, що виявили інші дослідники. Скоріше, студент повинен обговорити та проаналізувати більшість наявних знань з кінцевою метою визначення того, що уже відомо та ще невідомо про цю тему. Це визначення приводить до появи дослідницьких питань та/або гіпотез. У деяких випадках, звичайно, студент може визначити, що потрібно відтворити попередні дослідження.

У главі 3, «Методологія», описується й обґрунтовується метод (сукупність методів) збору даних, викладається, як студент аналізуватиме свої дані. Описуючи метод, варто пояснити, чому саме його найбільш доречно використати для цього дослідження. При цьому студент повинен навести довідкову літературу про обраний ним метод дослідження.

Далі деталізується кожний крок процесу збору й аналізу даних. Незважаючи на те, що цей розділ залежить від обраного методу дослідження та методу аналізу, зазвичай опис стосується: етапів проведення дослідження, обраної для вивчення вибірки та процедури відбору; методів і засобів дослідження, їх надійності й обґрунтованості використання; кодування і аналізу даних; проведеного статистичного аналізу.

Глава 4, «Висновки» (опис результатів дослідження), спрямована лише на представлення результатів, але не на обговорення їх чи їх наслідків. Описуються також результати застосування методів математичної статистики з точки зору підтвердження гіпотези роботи.

Таблиці та/або цифри повинні використовуватися для ілюстрації та підсумування всієї числової інформації.

Глава 5: Обговорення.

Мета цієї глави полягає не лише в тому, щоб повторювати те, що ви виявили, а в обговоренні (аналізі) того, що означають ваші висновки стосовно теоретичного знання з цієї теми та майбутньої професії дипломника.

Варто почати аналіз результатів з виявлення їх зв'язку з теоретичними положеннями роботи, представленими в огляді літератури.

У цьому розділі також потрібно звернути увагу на те, які практичні наслідки дослідження, яка сфера його застосування.

Далі вказуються обмеження дослідження та пропонуються напрямки майбутніх досліджень [4].

Оскільки очікується, що студент проявить значну незалежність на даному етапі своєї кар'єри, дипломне дослідження не може проводитися без

відповідного офіційного схвалення. Студентська наукова робота є керованим дослідженням [7].

Керівник (до наукових інтересів якого близька тема студентського дослідження) може як обиратися студентом, так і призначатися комісією факультету по захисту студентських наукових робіт. Проте, якщо у студента залишаються проблеми з пошуком консультанта (керівника), можливо, йому доведеться змінити свою тему.

Спілкування (консультації) між керівником і студентом є одним з найважливіших аспектів випускної роботи. З керівником магістрант може обговорити методи дослідження, обставини та вибірку, ін. Проте, у кінцевому підсумку саме студенти відповідальні за досягнення адекватного прогресу в завершенні дисертації та високу якість магістерської роботи [3].

Хоча в деяких аспектах проект дисертації може по праву вважатися оцінкою компетенції студента, однаково важливою є його функція бути навчальним досвідом для нього. У значній мірі сучасна психологія залишається дослідницькою дисципліною. Оскільки незалежність (самостійність) настійливо заохочується, студенти повинні шукати новий досвід і спеціальну компетентність у своїх наставників і членів комісії [7].

Розробка проекту майбутнього магістерського дослідження

Процес розробки *програми-проекту* дослідження встановлює «правила гри» – межі того, що буде і має бути зроблено, і що не буде або не може бути зроблено. Ця програма також захищає студента від необхідності внесення значних змін до проекту внаслідок змін у думці (позиції) керівника чи інших подій. Пропозиція, прийнята комісією, містить мінімальні вимоги до завершення проекту, але остаточною відповідальністю студента полягає в забезпеченні того, щоб пропозиція привела до завершення та прийнятої дисертації. Тому ретельне планування та підготовлений проект позбавить студента від зайвого витрачання часу та зусиль [7].

Рекомендується, щоб студент спочатку розробив анотований план проекту роботи й отримав відгук від керівника, перш ніж написати повний документ. Це забезпечить використання студентом відповідної (потрібної) літератури та підтримки дослідження, що приведе до логічних і чітких гіпотез та добре організованої роботи [7].

Студент співпрацює з головою та іншими членами комісії, якщо це необхідно чи доцільно, домовляючись щодо того, коли пропозиція готова до захисту. При цьому студент повинен представити екземпляр проекту для попереднього захисту кожному члену комісії (порадившись із ними, яку копію: друковану чи електронну, – вони хочуть отримати) принаймні за два тижні до запланованого усного захисту [7].

Потреба в електронних (наприклад, PowerPoint) слайдах в остаточному захисті дипломних робіт може відрізнятися залежно від програми або комісії. Використовувані на захисті електронні слайди повинні бути мінімальними, простими й інформативними; лише нагадувати комісії ключові питання [7].

Захист проекту дипломної роботи [7]

Студенти повинні проконсультуватися зі своєю комісією щодо

використання електронних слайдів при усному захисті проекту роботи.

На етапі представлення проекту дипломної роботи головною метою комісії є забезпечення того, щоб у студента були життєздатні ідеї, чіткі гіпотези, які відображають концептуальні цілі проекту та, можливо, найважливіші, надійні методи, які допоможуть досягти цілей проекту.

Можливі результати захисту проекту.

Можливі три такі результати захисту проекту дипломного дослідження: (1) проект може бути затверджений без суттєвих змін; (2) пропозиція може вимагати внесення певних змін; (3) проект може бути відхилений.

У першому випадку схвалення проекту роботи може бути надано, незважаючи на необхідність внесення незначних змін або виправлень. Необхідність таких змін буде зазначена у формулюванні схвалення проекту, і студент буде суворо відповідальний за їх внесення до проекту роботи.

У другому випадку зміни, що вимагаються комітетом, є досить значними, що зумовлює потребу негайно істотно переглянути, доопрацювати та повторно подати до комісії частини проекту. Доки не будуть внесені необхідні зміни, проект повинен розглядатися як призупинений – тобто ні схвалений, ні не схвалений. Студент здійснить необхідні зміни та повторно подасть проект з відзначеними внесеними змінами для його затвердження. Голова й інший член комітету матимуть у своєму розпорядженні перелік змін до оригінального (початкового) проекту; відповідальність студента полягає в забезпеченні того, щоб повторно поданий проект відповідав пропонованим комісією змінам. Якщо студент не зуміє забезпечити дотримання цієї вимоги, може знадобитися подальше повторне подання заявки. Всі основні зміни повинні бути деталізовані в окремому документі (разом з номерами сторінок, що відповідають змінам) і подані разом з переглянутим рукописом проекту дипломної роботи. Комітет визначить, чи може зміни прийняти тільки голова, чи комісія повинна також переглянути ці зміни.

Якщо вимагаються серйозні зміни щодо методології дослідження, то, можливо, буде потрібно отримати остаточне схвалення від усіх членів комісії, присутніх на етапі подання проекту. Члени комісії можуть переглянути документ і схвалити його письмово, або можуть подати запит на захист нового проекту, щоб перевірити внесення змін.

У третьому випадку, неприйняття, студенту про це повідомляє письмово голова комісії, коротко викладаючи причини відхилення проекту. Відхилення вимагатиме переосмислення дисертаційного проекту чи його методології. Це має бути зроблено шляхом ґрунтовної консультації з головою комітету. В результаті складається новий проект та відбудеться його захист. Причому студент має право вносити у проект лише чітко обговорені зміни.

Припускаючи, що комісія схвалить пропозицію, голова комісії та член (и) підписують форму про схвалення проекту та подають її до відділу (кафедри) психології. Цю форму не буде подано, поки студентом не будуть внесені всі необхідні зміни у роботу. Отримання студентом форми затвердження проекту, підписаної усіма членами комісії, – це офіційне схвалення та дозвіл для виконання описаного проекту. У випадках незначних

змін до проекту, які можуть бути підконтрольні голові комісії, її члени можуть підписати форму під час захисту, погодившись, що голова комісії свій підпис поставить, коли всі запропоновані зміни будуть зроблені [7].

Однак, на цьому етапі вираження керівником чи головою комісії інтересу, заохочення чи схвалення ніяк не означає прийняття ідей студента, ані затвердження чи прийняття його наукової роботи. Студенти повинні мати на увазі, що викладачі не зобов'язані контролювати конкретну дипломну роботу чи магістерську дисертацію [7].

На цьому етапі студенти-магістри повинні визначити та набрати членів комітету (екзаменаційної комісії) та провести попередню зустріч, метою якої є уточнення наукових планів студентів, якщо це необхідно, і зафіксувати чіткі очікування щодо завершення дисертації. Після завершення цієї зустрічі студенту необхідно подати членам комітету записку, в якій підсумовується, що було узгоджено під час зустрічі.

Усвідомлюючи факт домовленості з Радою інституційної перевірки ВНЗ, студент може почати збір даних для дослідження, виділивши достатній час для цього.

Очевидно, що після збору даних потрібно зробити висновки й оформити їх у розділ. Варто також переконатися, що глави 1 і 2 повністю розроблені. При цьому голова комісії та її члени можуть давати вказівки з питання написання студентом роботи, але вони очікують, що студент працюватиме самостійно [4].

Підготовка фінальної (остаточної) магістерської роботи

Реферат роботи міститься перед вступом до дипломного дослідження. Його мета полягає в тому, щоб дозволити будь-якому читачеві отримати коротке чи повне розуміння суті та цілей запропонованого проекту. Обсяг реферату не повинен перевищувати 600 слів.

Реферат не ділиться на розділи, але систематично узагальнює основний зміст кожної частини роботи. Почати потрібно з короткого викладу суті загальної проблеми та продовжити коротким оглядом відповідних темі роботи попередніх досліджень. Окремі дослідження згадуються рідко, але важливою може бути певна теоретична модель чи перспектива дослідження. Обґрунтування, гіпотези, запропонована методологія й оформлення дослідження повинні бути якомога коротше викладені в рефераті, а також загальний характер очікуваних результатів і їх можливі наслідки [7].

Першою частиною дипломної роботи є **вступ**.

Науковий документ повинен ввести основні моменти аргументації, а також головну тезу на початку роботи. Зазвичай розділ вступу починається із загального викладу проблемної області дослідження, оцінки її відповідності науковим теоріям або програмам і короткою підсумковою інформацією про те, де (у яких наукових джерелах) йдеться про предмет дослідження. Це широке вступне узагальнення, як правило, займає від однієї до трьох сторінок, але норма щодо цього відсутня [7].

Вступ повинен містити: мету дослідження; короткий виклад його цілей; пояснення значення дослідження, чітке уявлення про те, що робить це

дослідження важливим і чому його потрібно проводити, його обмеження; визначення понять і термінів, які безпосередньо стосуються цього дослідження та можуть бути незрозумілі для читача [3].

Основні терміни визначаються у вступі.

Один із способів створення вступу полягає в тому, щоб дотримуватися такої структури:

- ☐ «попередні дослідження показують ...»;
- ☐ «проте попередні дослідження не розглядали ...»;
- ☐ «отже, у цій роботі стверджується, що ... (теза)»;
- ☐ «це важливо, тому що ...» [1].

Як зазначав Г.Харвей (2000), вступ не є місцем для обговорення особистих причин зацікавленості у певній темі, а скоріше, висновком про те, чому ваша тема є важливою й актуальною [1].

Більшість досліджень починається з питання, яке цікавить студента та на яке, як він вважає, психологічна наука адекватної відповіді досі не знайшла.

Якщо з'являється таке питання – логічно почати шукати інформацію, що стосується теми та її теоретичної основи, читаючи все доступне.

Коли студент стає добре обізнаним з темою та попередніми дослідженнями, що стосувалися її, його знання повинні сформувати мету для дипломного дослідження.

Якщо мета чітко сформульована, студент готовий написати свій проспект/проект її майбутнього дослідження, в якому крім мети визначається значення дослідження, робиться орієнтовний огляд наукової літератури за темою та формується її теоретична база, з'являються дослідницькі питання та/або гіпотези, уявлення студента про те, як він буде аналізувати свої дані [4].

В *основні частині* логічно поєднуються основні положення роботи, які магістрант уже виклав для себе. Наскільки добре він це робить, залежить від його здатності писати чітко (структуровано й аргументовано викладати свої думки, вільно обираючи слова) та систематично представляти докази, необхідні для викладання думки, включаючи відповідні деталі емпіричних досліджень, які він переглядає [1].

При написанні наукової роботи з психології дипломник може припустити, що майбутні читачі чи слухачі його роботи успішні та мають базові знання із загальної психології, проте, не про їх знайомство з технічними термінами або концепціями певної галузі психологічних знань [1].

Теоретичний розділ, що стосується аналізу літератури, є оглядом досліджень, які були проведені по цій темі. Завдяки аналізу літератури можна обґрунтовано вийти на формулювання конкретних гіпотез, що перевірятимуться та досліджуватимуться в дипломній роботі.

Розділ доцільно поділити на підрозділи, ретельно вивчаючи літературу, яка впливає або є репрезентативною для поточного дослідження теми роботи. Огляд літератури повинен в цілому підтримувати дослідження та його мету [3].

Аналіз робіт, найбільш релевантних до теми магістерського дослідження, варто зробити більш ґрунтовно та детально.

Першим кроком до написання хорошої роботи в галузі психології є навчання критично читати наукові джерела, для чого є принаймні дві причини:

1. Для того, щоб добре писати, треба бути добре поінформованим про предмет дослідження.

2. Навчаючись визначати сильні та слабкі сторони в тезах, аргументах, методології та висновках інших науковців, можна стати більш обізнаними із сильними та слабкими сторонами у власній роботі. Це усвідомлення повинно допомогти стати критичним читачем власних письмових робіт [1].

Огляд літератури має бути організований відповідно до конкретного плану, який, як правило, прямо зазначено на початку огляду. Попередні дослідження, на яких базується дисертація, можуть бути переглянуті *в хронологічному порядку* (відображаючи історію дослідження теми) та/або *тематично* (описуючи поточний стан знань з проблеми дослідження). Звичайно, студенту також доводиться цитувати наукові роботи. При цьому варто звертатися до оригінальних досліджень, а не покладатися на підсумки вторинних джерел (наприклад, оглядові статті або підручники), оскільки вони іноді можуть ігнорувати оригінальні роботи. Цитування має відповідати вимогам АПА [5; 7].

Аналізуючи наукову літературу з проблеми магістерського дослідження, необхідно критично розглядати якість і кількість доказів, які автор використовує, щоб підтримати свої аргументи. Також потрібно буде врахувати:

- ☐ приховану чи явну схильність автора;
- ☐ обґрунтованість методології наукового пошуку;
- ☐ доцільність проведення статистичного аналізу;
- ☐ чи відповідає сила висновків силі доказів [1].

Студенти мають старанно звертати увагу на якість написання роботи. Переглядаючи літературу, студенти не повинні просто узагальнювати дослідження; вони повинні пояснити, чому це дослідження важливе та яку роль воно відіграє у концептуальній теорії, яку намагається розробити студент. Студенти повинні підтримувати узгоджені та логічні переходи між реченнями, щоб переконатися, що кожне речення логічно слідує за попереднім. Також корисно навести короткий підсумок параграфа у його кінці [7].

Метою пошуку літератури є з'ясування того, що в даний час відомо про певну тему в психології, і визначити послідовність, в якій були зроблені відкриття по темі. Не переглядаючи поточний стан знань про тему, студент не може визначити, чи були протестовані протилежні теорії, чи необхідно створювати нові теорії, чи потрібно спрямовувати майбутні дослідження [1].

Явно виражені *гіпотези* чи *дослідницькі питання*, викладені у питальній формі чи як припущення, мають вирішальне значення, оскільки вони забезпечують перехід між оглядом літератури та створенням методології

магістерського дослідження. В ідеалі, будь-які незалежні та залежні змінні визначаються за формулюванням гіпотез.

Гіпотези завжди виражаються як істинно-хибні твердження. Гіпотеза повинна бути якомога точнішою та не стосуватися змінних, які фактично не вимірюються. Студенти можуть також ставити дослідницькі запитання разом із гіпотезами або замість них. Питання для дослідження повинні бути викладені в одному реченні та стосуватися конкретних понять або змінних, визначених в роботі. Питання дослідження відрізняється від гіпотез тим, що не містять передбачення [7].

Наступним розділом магістерського дослідження є **«Метод»** (Методологія).

У деяких галузях гуманітарних і суспільних наук логіка та риторика є формами доказів. У галузі психології, однак, доказами є форма емпіричних результатів досліджень: дані стають свідченнями, коли вони оцінюються в контексті гіпотези. Емпіричні дані виникають із спостережень або експериментів у контрольованих умовах; навпаки, думки є особистими переконаннями, які можуть і не базуватися на контрольованих спостереженнях, і навіть можуть суперечити добре зібраним даним, тому думки не є доказом [1].

Оскільки отримані у дослідженнях результати можуть приводити до суперечливих висновків і наголошуючи на можливості реплікації результатів, потрібно враховувати не лише якість доказів, але і їх кількість. Якщо, наприклад, збігаються дані від кількох досліджень або кількох вимірювань, – такі результати є більш переконливими, ніж одне дослідження. Отже, автор може представити суперечливі висновки, але ці висновки повинні бути підтверджені переважанням представлених даних [1].

Розділ «Метод» повинен містити такі складові:

- характеристики вибірки учасників дослідження (стать, етнічна належність, освіта, клінічний статус тощо);
- опис матеріалів (шкали, методики, сценарії, написані для дослідження, тощо);
- апаратури (якщо використовується спеціальне обладнання для збору даних; комп'ютерне тестування);
- процедури (що саме учасники робили ... і в якому порядку; хід, етапи проведення дослідження) [1].

Однак й інші позиції (назви підрозділів) можуть використовуватися, коли це доречно (наприклад, «Налаштування», «Експериментальні умови» тощо).

«Методи» – це розділ, який повинен чітко висвітлювати кожен аспект процесу та процедури дослідження до його завершення, включаючи опис використовуваних у ньому наукових методів [3].

Мета цього розділу дипломної роботи – точно описати процедури, яких потрібно дотримуватися при тестуванні експериментальної гіпотези чи дослідницьких питань [7].

Учасники дослідження. У цьому розділі визначається процес відбору

та характеристики вибірки, яка повинна відображати популяцію, обрану для дослідження. Необхідно вказати відповідні характеристики населення, з якого взята вибірка: вік, стать, расу, рівень освіти, соціально-економічний рівень, релігійну та політичну приналежність тощо, і дані щодо них повинні бути детально описані у магістерському дослідженні. Потрібно вказати кількість учасників дослідження та метод їх відбору. Якщо учасників дослідження потрібно розділити на групи, варто описати спосіб виділення кожної групи. Якщо в якості основи для розподілу на групи застосовується якесь попереднє вимірювання – наприклад, тестові показники, – ця процедура повинна бути описана в наступному розділі [7].

Інструменти – вимірвальні засоби, які використовуються для збору даних, зокрема, методики, які потрібно ретельно описати.

Матеріали (методи, засоби). Особливу увагу потрібно приділяти будь-яким матеріалам, використовуваним у дослідженні. Показники, які повинні бути отримані в результаті дослідження, мають бути чітко та детально описані. Якщо буде використана стандартизована, опублікована шкала чи тест, копію не варто включати у додатки, але потрібно зазначити спосіб тестування, а також надійність методики. Якщо в роботі використаний нестандартизований чи неопублікований тест або анкета – її копію необхідно включити як додаток до роботи. Потрібно також пояснити спосіб оцінки результатів методики та діапазон можливих балів для кожного показника, на які можна посилається при аналізі даних або в розділі з їх обговорення. Нарешті, статистичні дані щодо надійності й обґрунтованості, дослідницьких методів повинні бути представлені.

При цьому студенту варто мати на увазі, що повторюваність є важливою характеристикою будь-якого дослідження та що відтворюваність результатів є важливою для розвитку науки. Тому описи учасників дослідження, процедур, матеріалів і апарату повинні бути достатньо докладними, щоб дозволити реплікацію дослідження [7].

Процедура – всі аспекти, що стосуються усього процесу дослідження, повинні бути описані. Крім того, у разі необхідності повідомляється про ризики для участі у дослідження. Дуже докладний опис процедури, яка буде використовуватися в дослідженні, включається до цього розділу. Як правило, процедура повинна описати послідовність етапів дослідження (наприклад, попереднє тестування, вибір учасників досліджуваних груп, експериментальні маніпуляції з ними). Процедура може включати (не обмежуючись цим) вибір досліджуваних (наприклад, якщо потрібні певні типи людей або їх кваліфікація), будь-яке необхідне попереднє тестування, установки дослідницького дослідження (включаючи місце розташування), важливі вказівки, описи способів збору та запису даних, а також їх аналізу [7].

Якщо вказівки учасникам дослідження є важливими для дослідницького проекту, ці вказівки повинні бути наведені в повному обсязі та представлено у додатку. В тексті інструкції повинні бути підсумовані так, щоб читач зрозумів їх суть. Важливі елементи інструкцій потрібно включати

дослівно у розділ процедур. Аналогічно, інструкції з підбиття підсумків (ключі до методик), якщо такі використовуються, повинні бути включені у додаток [7].

Статистичний аналіз

Потрібно чітко описати статистичний процес (метод), який використовується для аналізу даних. Тип застосовуваних статистичних тестів повинен відображати гіпотезу дослідження чи дослідницькі запитання.

Необхідно окремо вказати, що статистичний аналіз підходить для тестування кожної гіпотези. Статистична методика повинна бути названа, і якщо застосовуються дуже складні методики, потрібно також включати їх опис. Формули не потрібно цитувати, окрім випадків, коли методика є незвичною. Студент не повинен наводити показник критичної оцінки статистики (рівень достовірності) для тестування кожної гіпотези. Вибраний рівень p варто наводити лише тоді, коли він відрізняється від стандарту 0,05 [7].

Студенти, які проводять якісне дослідження, повинні описати в кінці методологічного розділу, як дані будуть проаналізовані.

Третій розділ магістерської дисертації – «*Опис результатів*» дослідження.

У ньому представляються всі описові дані та результати статистичного тестування, уникаючи у цьому розділі робити висновки або тлумачити результати.

У цій частині дипломної роботи студент повинен описати характер очікуваних результатів і спосіб їх аналізу для перевірки кожної гіпотези дослідження. Вихідні змінні повинні бути вказані у відповідних одиницях виміру та класифікуються відповідно до джерела, групи та/або умов проведення дослідження [7].

Розділ «*Обговорення*» – це місце, де дослідник інтерпретує результати свого дослідження. Дослідник не лише повинен пояснити, як результати описують досліджуване запитання (або підтримують чи заперечують конкретні гіпотези роботи), але також має пропонувати попередні плани щодо пояснення несподіваних результатів. Оскільки розділ обговорення в основному є інтерпретативним, саме там автори пояснюють свої міркування щодо висновків на основі отриманих результатів. Велика частина фактичної емпіричної роботи потребує спрощення, щоб операціоналізувати та виокремити змінні, але зміст розділу – в тому, що дослідник повертається до ширших концепцій (понять) і робить висновки про зв'язки між цими поняттями [1].

У цьому розділі студентом робиться висновок, чи підтверджується гіпотеза роботи.

Використовуючи статистику, корисно знати дві речі: 1) кореляція не дорівнює причинності; кореляція не обов'язково означає причинно-наслідкові зв'язки, хоча причинні зв'язки супроводжуються кореляцією; 2) нижче p -значення вказує на меншу ймовірність того, що взаємовідношення між двома змінними були виявлені випадково; це означає, що результат повинен

бути сприйнятий всерйоз; менше значення **p** говорить про можливість реплікації дослідження [1].

Висновки – це конкретні висновки за результатами дослідження, що дають можливість зрозуміти його суть, наслідки та значення для розвитку психологічної науки в цілому. Цей розділ повинен синтезувати висновки з роботи та поточні знання у галузі навчання дипломника [3].

Рекомендації для подальшого дослідження

Студенту необхідно надати рекомендації щодо подальших досліджень на цю тему або про те, як можна вдосконалити частину цього дослідження. Якщо в результаті дослідження виявилось, що треба розглянути іншу тему (аспект), щоб запропонувати ліпше розуміння цієї теми, потрібно запропонуйте це тут. Важливо, щоб ця частина висновків включала наслідки знахідок дипломника з точки зору інших досліджень у його сфері дослідження [3].

Додатки можуть містити: листи, написані для суб'єктів дослідження; анкети, методики; великі файли даних або частини роботи, що не відповідають основній темі дисертації [3].

Формальні вимоги до наукової роботи студента [6].

Обсяг магістерської дисертації становить від 60 до 80 сторінок, але може бути дещо більшим чи меншим, проте не перевищуючи 120 сторінок.

Студентам не варто очікувати, що голова або члени комісії відредагують його роботу. Це треба робити самому [4].

Редагування відбувається принаймні на двох рівнях. Мікро-редагування передбачає виправлення правопису та граматичних помилок. Це також включає перевірку на належну структуру абзацу та речення, послідовне використання термінів і різноманітність у виборі слів.

Макро-редагування оцінює загальну структуру дисертації. Це передбачає переконання, що кожний розділ логічно впливає з попереднього розділу, заголовки та підзаголовки використовуються належним чином і послідовно, а переходи включені між основними темами. Таке редагування також визначає, чи потрібно якісь частини дипломної роботи раціоналізувати або розширити.

У деяких випадках може знадобитися професійний редактор [4].

Пряме цитування

Інформація з наукових джерел може бути включена в текст як непрямі або прямі цитати. У науковій літературі переважають непрямі цитати (перефразування): це означає, що магістрант висловлює інформацію або ідеї іншого автора власними словами. Перефразування повинне містити прізвище автора, рік публікації та номер сторінки оригінального джерела (за вимогами АПА).

Прямі цитати можна виправдати, лише якщо непряме цитування неможливе або непрактичне; такі цитати не мають перевищувати 40 слів [6].

Стиль і мова

Науковий текст повинен відповідати фактам, але він не має бути нудним. Варто також уникати неформальних виразів і слів, які важко

зрозуміти. Текст, який легко прочитати, створює враження, що автор розуміє, що він пише (розібрався у предметі дослідження). Правильна пунктуація робить текст більш чітким і простішим для читання. Текст потрібно розділити на абзаци послідовно; варто уникати надто коротких абзацив і надто довгих [6].

Узгодження часів

Минулий час добре підходить для опису отриманих результатів і використовуваної в роботі літератури, при посиланні на попередні дослідження, описуючи результати досліджень студента й інших дослідників. Теперішній час використовують для пояснення термінів, визначень, презентацій теорій і висновків, отриманих на їх основі, в аналізі даних таблиць і рисунків, при обговоренні результатів дослідження та висновках.

Як правило, використовуйте активний, а не пасивний стан дієслів. Використання пасивного стану не зробить дослідження магістра більш науковим, а його надмірне використання може зробити опис дослідження вимушеним (відстороненим) і занадто складним. Займенник «ми» відноситься до кількох дослідників і тому не рекомендується застосовувати у студентському дослідженні [6].

Список літератури

Остання частина дипломної роботи – алфавітний перелік посилань (наукових джерел, в яких вони знаходяться), наведених у тексті дослідження. Список оформлюється згідно стилю АПА [1; 5].

Замість заголовку «Список використаної літератури» частіше пропонується «Бібліографія» чи «Посилання» (при цьому йдеться про те, що у списку наукових джерел, відображених у цьому розділі магістерської роботи, включаються лише (чи переважно) ті, що цитуються (реально використовуються студентом) у дослідженні).

Академічна чесність у написанні [1]

Існує три причини, щоб дотримуватися чітких правил збереження академічної чесності у студентських наукових дослідженнях з психології:

1) нові знахідки в галузі психології побудовані на ідеях, теоріях і дослідженнях інших вчених. Дуже важливо поважати тих, хто зробив наше сучасне розуміння психології можливим. Належне посилання на роботу інших має вирішальне значення для просування істини в психології й усіх наукових починаннях. Відповідальність студента, як вченого-новачка, полягає в тому, щоб переконатися, що він посилається на кожну ідею, думку, дослідження чи висновок, які не є його власними. Невиконання цього завдання вважається порушенням наукової чесності;

2) однією з найважливіших навичок, яку опановує студент у ВНЗ, є вміння писати наукові роботи. Ця майстерність може бути розвинута лише шляхом виконання письмових завдань у формі курсових робіт, есе й інших відповідних документів. Якщо студент використовує матеріал з інших джерел і стверджує, що це його власний, він насправді обманює себе у можливості навчитися майстерності академічного письма, погіршуючи свою освіту;

3) академічна нечесність у формі плагіату (як запланованого, так і

непередбаченого) вважається серйозним порушенням цілісності дипломної роботи та має серйозні наслідки в рамках кафедри психології, що може привести до негативної оцінки та дисциплінарної відповідальності ВНЗ. Незнання того, що являє собою плагіат або академічна нечесність, не є виправданням [1].

Захист магістерської роботи [4]

Захист заплановано, коли дипломна робота успішно завершена – а не тоді, коли студенту зручно стати випускником [7].

Оскільки магістерська робота є публічною демонстрацією наукових зусиль і результатів, важливо, щоб це дослідження було представлено чітко та послідовно.

Студент не може завершити навчання, якщо його магістерська робота оцінюється як невдала. Рада факультету приймає рішення про затвердження та кваліфікацію роботи магістра на своїй так званій контрольній зустрічі. Пропозицію про оцінку складуть екзаменатори, призначені деканом.

Головний рецензент складає письмову заяву про роботу. Якщо інший член комісії не погодиться з оцінкою, запропонованою студенту рецензентом, Рада факультету призначить третього екзаменатора для оцінки роботи магістра.

Магістрант може ознайомитися з рецензією та пропозицією про оцінку його роботи за тиждень до того, як оцінювання буде прийнято до Ради факультету.

Студент зобов'язаний надіслати комісії перші 10 сторінок дипломної роботи, включаючи титульну, за три тижні до завершення роботи, для перевірки правильності її форматування. Оригінальна дисертація та чотири примірники потім мають бути передані в комісію по захисту для розгляду та прийняття [7].

Разом з дипломною роботою студент подає до комісії підтвердження її незалежності, у якому, зокрема, зазначає, що: робота написана ним самостійно і добросовісно; її ніколи не було подано та захищено в інших навчальних закладах країни чи за кордоном; виконано відповідно до принципів написання академічних праць і знайомства з методологічними вказівками для наукових робіт; студент усвідомлює факт, що у разі порушення принципу чесної конкуренції – плагіату – він може бути виключений з університету за грубе порушення академічної дисципліни [2].

На захисті дипломних робіт мають бути присутні всі члени комісії особисто. За особливих обставин (наприклад, науково-дослідницька відпустка, виїзд зі штату), член комісії може бути присутній на захисті он-лайн.

Можливі результати підсумкового захисту

Наприкінці захисту – як правило, близько 1-1,5 години – студенту пропонується залишити кімнату, коли комітет обговорює його виступ. Після приватної консультації комісія знову запросить студента обговорити свої коментарі до роботи та будь-які можливі додаткові зміни.

На запланованій нараді комісії із захисту можливі три результати: (1)

дисертація може бути схвалена без суттєвих змін; (2) дисертація може вимагати деякого перегляду; (3) дисертація може бути відхилена.

Дії після кожного з рішень викладені раніше.

Дипломна робота вважається завершеною, коли підписані щодо неї документи доставляються на кафедру психології, а дисертація подана в деканат.

Студенту присвоюється ступінь магістра з підсумковою оцінкою (середнім балом) за виконання магістерської програми [7].

Підсумуємо:

- наголошується на необхідності дотримання стилю та вимог АПА до наукових робіт;
- імпліцитно або явно передбачається, що структура наукової роботи студента має відповідати структурі наукової статті (згідно вимог АПА);
- рекомендується чітко встановлювати строки виконання кожної частини роботи та ретельно їх дотримуватися;
- особлива увага приділяється академічній коректності поводження з науковими джерелами;
- зазначається, що крім проведення, аналізу та представлення наукового дослідження належна увага має приділятися його редагуванню й оформленню, удосконалюючи вміння студента чітко й аргументовано викладати свої результати та висновки;
- акцентується на необхідності дотримання етики дослідження як людей, так і тварин;
- підкреслюється виключно консультативна роль керівника роботи;
- вказується, що завершене дипломне дослідження має бути подане (представлене) до захисту не пізніше, ніж за 10 днів до призначеної дати захисту, причому до цього часу робота має бути перевірена на плагіат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Балин В.Д. Теория и методология психологического исследования / В.Д. Балин. – Л., 1989. – 60 с.
2. Батаршев А. В. Рефераты, контрольные и дипломные работы по психологии / Батаршев А. В. – М. : ТЦ Сфера, 2002. – 144 с.
3. Бочелюк В. Й. Методика та організація наукових досліджень з психології : Навч. пос. / Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 360 с.
4. Бурдин К.С. Как оформить научную работу / К.С. Бурдин, П.В. Веселов. – М.: Высшая школа, 1973.
5. Введение в научное исследование по педагогике / Под ред. Журавлёва В.И.. – М.: Просвещение, 1988. – 239 с.
6. Веселков Ф.С. Методическое пособие по написанию и защите дипломных работ / Ф.С. Веселков, К.Х. Нинчиев. – СПб., 1996. – 55 с.

7. Гавриш Р. Л. Науково-дослідницька діяльність студентів у вищих навчальних закладах / Гавриш Р. Л. – Полтава, 2004. – 44 с.
8. Гриньова М. В. Дипломні та кваліфікаційні роботи : вимоги до їх написання, оформлення та захисту / Гриньова М. В., Шиян Н. І., Гуріненко Н. О. – Полтава : АСМІ, 2001. – 96 с.
9. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2007. – 368 с.
10. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология / В. Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2008. – 320 с.
11. Карандашев В. Н. Квалификационные работы по психологии : реферативные, курсовые и дипломные : Учебно-методическое пособие / Карандашев В. Н. – М. : Смысл, 2002. – 167 с.
12. Кузин Ф. А. Магистерская диссертация / Кузин Ф. А. – М. : Ось-89, 1997. – 304 с.
13. Леонтьев А. Н. Лекции по общей психологии / А. Н. Леонтьев. – М. : Смысл, 2000. – 509 с.
14. Логика научного исследования. – М.: Наука, 1965.
15. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М., 1984.
16. Максименко С.Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження / С.Д. Максименко. – К.: НДІП, 1990. – 240 с.
17. Методика підготовки рефератів, курсових та дипломних робіт та їх захисту: Навчально-методичний посібник для студентів гуманітарних факультетів. – Тернопіль, 2001. – 76 с.
18. Методичні рекомендації до написання курсових робіт (по кафедрі соціальної педагогіки та соціальної роботи) // Уклад.: О.Д. Балдинюк, Г.В. Бондаренко. – Умань, 2015 – 38 с.
19. Михайлов А.И. Основы информатики / Михайлов А.И., А.И. Черный, Р.С. Гяляровский. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Наука, 1968. – 674 с.
20. Моргун В. Ф. Кваліфікаційні наукові роботи з психології / В. Ф. Моргун, Л. С. Москаленко // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 5. – С. 57-61.
21. Научные работы: методики подготовки и оформления / авт.-сост. И.Н.Кузнецов. – Минск: Амалфея, 2000. – 544 с.
22. Общий практикум по психологии: Психологический эксперимент. – Ч.І-ІІ. – М.: Изд-во МГУ, 1985.
23. Петров Ю.А. Азбука логического мышления / Ю.А. Петров. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1991. – 104 с.
24. Петров Ю.А. Культура мышления: Методологические проблемы научно-педагогической работы / Ю.А. Петров. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 118 с.
25. Петров Ю.А. Логика и методология научного познания / Ю.А. Петров, А.Л. Никифоров. – М., 1982.
26. Полонский В.М. Оценка качества научно-педагогических

исследований / В.М. Полонский. – М., 1987. – 144 с.

27. Пономарёв Я.А. Методологическое введение в психологию / Я.А. Пономарёв. – М., 1983.

28. Роговин М.С. Психологическое исследование / М.С.Роговин. – Ярославль, 1979.

29. Рудницька О.П. Основи педагогічних досліджень. Навчально-методичний посібник / О.П. Рудницька, А.Г. Болгарський, Т.Ю. Свистельнікова. – К., 1998. – 143 с.

30. Рузавин Г.И. Методология научного исследования / Г.И. Рузавин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 317 с.

31. Съедин С.И. Применение некоторых количественных методов в конкретных психолого-педагогических исследованиях / С.И. Съедин. – М., 1974. – 48 с.

32. Усачева И.В. Формирование учебной исследовательской деятельности: обучение чтению научного текста / И.В. Усачева, И.И. Ильясов. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1986. – 122 с.

33. Эссе – что такое, как писать, сочинение эссе, примеры [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pnu.edu.ru/ru/recruitment/graduates/essay/>

34. Ядов В.А. Социологическое исследование / методология, программа, методы / В.А. Ядов. – М.: Наука, 1972. – 240 с.

35. Як написати есе з психології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yak-prosto.com/yak-napisati-ese-z-psihologi/>

36. Як написати успішне есе: Методичні рекомендації до написання есе / Укл. Шендеровський К.С. – К.: Ін-т масової комунікації при КНУ імені Тараса Шевченка, 2007. – 34 с.

37. Carson Sh.H. Writing for Psychology A Guide for Psychology Concentrators [Електронний ресурс] / Sh.H. Carson, J.Fama, K.Clancy [and others]. – Cambridge: Department of Psychology, faculty of Arts and Sciences, Harvard University, 2012. – 42 р. – Режим доступу: https://writingproject.fas.harvard.edu/files/hwp/files/writing_for_psych_final_from_printer.pdf

38. Confirmation of independence of the written work [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/institutai/filosofijos_ir_humanistikos_institutas/Informacijai/savarankiskumo_en.pdf

39. Guidelines for the Preparation of Your Master's Thesis [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unk.edu/academics/gradstudies/admissions/grad-files/Grad%20Files/ThesisGdlnsFinal08.pdf>

40. Guidelines for writing a thesis or dissertation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jou.ufl.edu/grad/forms/Guidelines-for-writing-thesis-or-dissertation.pdf>

41. How to write a Bachelor's Thesis in Cognitive and Decision Sciences?

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.gillesdutilh.com/BAMaterials/Meeting1.pdf>

42. Izdebska J. Wymogi dotyczące prac dyplomowych licencjackich i magisterskich na kierunku pedagogika i praca socjalna w Niepaństwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Białymstoku / Jadwiga Izdebska, Agata Jacewicz [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://nwsp.bialystok.pl/assets/3553/wytyczne.pdf>.

43. Marek P. The Basics of Scientific Writing in APA Style [Електронний ресурс] / Pam Marek, Kennesaw State University. – Режим доступу:
http://www.macmillanlearning.com/catalog/uploadedfiles/content/worth/custom_solutions/psychology_forewords/marek_ch04_apastyle_color.pdf

44. Master's thesis guide [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.helsinki.fi/globalmedia/structure_content/Masters%20Thesis%20guide.pdf

45. Methodical guidelines for preparation and defense of bachelor theses in psychology [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/institutai/psichologijos_institutas/Baigia_mieji%20darbai/BSBD_EN_galutinis_2015.pdf

46. *Praca dyplomowa — wymogi formalne* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://portal.swps.edu.pl/...pracy+dyplomowej.../dffcaebc-c....>

47. Regulamin określający zasady przygotowywania prac dyplomowych na Wydziale Pedagogiki i Psychologii (ujednolicony tekst) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://phavi.umcs.pl/at/attachments/2016/0506/083821-114522-regulamin-przygotowania-prac-dyplomowych.pdf>.

48. Skowron S. Jak przygotować pracę dyplomową? Poradnik studenta WSPA / Stanisław Skowron Monika Wawer. – Lublin: Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Administracji, 2016. – 29 s. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://old.wspa.pl/files/2016-12-09_jak-przygotowac-prace-dyplomowa-poradnik-s-tudenta-wspa-2016.pdf.

49. Sugerowana struktura pracy magisterskiej z psychologii na Wydziale Zamiejscowym SWPS w Poznaniu [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
[https://portal.swps.edu.pl/documents/239443/0/Sugerowana+struktura+pracy+magisterskiej+z+psychologii++WZ+Poznań%20\(1\).pdf/1fa0e351-baeb-4b40-9b68-848e7868030b](https://portal.swps.edu.pl/documents/239443/0/Sugerowana+struktura+pracy+magisterskiej+z+psychologii++WZ+Poznań%20(1).pdf/1fa0e351-baeb-4b40-9b68-848e7868030b).

50. Thesis manual department of psychology Depaul University [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://csh.depaul.edu/academics/psychology/student-resources/Documents/Thesis%20Manual%202014.pdf>

51. Wymagania merytoryczne, jakie powinna spełnić praca magisterska [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ip.us.edu.pl/?fo_id=65055.

52. Wymogi dotyczące prac dyplomowych magisterskich na kierunku psychologia w Niepaństwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Białymstoku [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://docplayer.pl/7105788-Wymogi-dotyczace-prac-dyplomowych-magisterskich-na-kierunku-psychologia-w-niepanstwowej-wyzszej-szkole-pedagogicznej-w-bialymstoku.html>.

53. Wymogi dotyczące przygotowania prac licencjackich i magisterskich [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docplayer.pl/7741474-Wymogi-dotyczace-przygotowania-prac-licencjackich-i-magisterskich-uklad-pracy.html>.

54. Zasady pisania prac dyplomowych [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psycholog-cr.com/wytyczne/>.

Методика формулювання інформаційного запиту й упорядкування інформаційно-пошукової мови (ІПМ) по темі дослідження

Наводимо розроблену Усачовою І.В. та Ільясовим І.І. [21] методику формулювання інформаційного запиту і його перекладу на інформаційно-пошукову мову (далі – ІПМ), що дозволить починаючому досліднику більш чітко усвідомити предмет своєї інформаційної потреби.

1. Сформулюйте тему Вашого дослідження. Запишіть її.
2. На які питання Ви хочете одержати відповіді у своєму дослідженні? Запишіть їх.
3. Перегляньте уважно написані Вами речення і випишіть всі основні поняття по темі дослідження.
4. Розпишіть отримані поняття по окремих картках. Ви одержите основні предметні рубрики Вашої інформаційно-пошукової системи (ІПС) по темі дослідження.
5. Намалюйте граф-схему, що зображує логічні зв'язки між основними поняттями Вашої роботи. Якщо це важко зробити на папері, попередньо розсортуйте картки і замалюйте отриману схему.
6. Виявлені Вами відношення між основними поняттями роботи (рід - вид, частина - ціле, причина - наслідок і т.д.), зафіксовані у вигляді граф-схеми, є основою для написання першого варіанту складного плану (2-3-х рівнів детальності) Вашого майбутнього оглядового тексту (опису сучасного стану проблеми дослідження), для якого Ви починаєте збирати наукову інформацію. При цьому родові (більш загальні) поняття ввійдуть складовою частиною в основні пункти плану, а видові (більш часткові) - у підпункти. Складіть цей план.
7. Перегляньте ще раз уважно Ваші питання. Відзначте на полях, на які з них є готові відповіді в літературі (позначим умовно ці питання "навчальними" - "Н"), на які з них Ви знайдете відповідь у методологічній літературі (умовне позначення "М"), а на які Ви припускаєте одержати відповідь власне дослідницьким шляхом - теоретичним або експериментальним (позначте їх "Дт" і "Де").
8. Перегляньте Ваш список основних понять роботи (карток-складових Вашої ІПС) і перенесіть на ці картки ті ж позначення ("Н", "М", "Дт", "Де")». Тобто орієнтовно визначте, по яких поняттях Ви зможете знайти і засвоїти уже відому наукову інформацію, а по яким - збираєтеся одержати нове наукове знання у своєму дослідженні. На основі зробленого виділіть три основних розділи своєї особистої ІПС: "навчальний", "методологічний" і "дослідницький". У останньому розділі введіть два підрозділи: "теоретичний", "експериментальний" - у залежності від характеру Вашого дослідження.
9. Вся виявлена сукупність понять є релевантною темі дослідження. Проведіть подальший аналіз "дослідницьких" понять з метою виявлення групи пертинентних і групи прототипних понять (родових і видових до теми дослідження).

10. На основі проведеного аналізу сформулюйте і запишіть критерії, за якими ви будете відносити наукові праці, виявлені в процесі інформаційного бібліографічного пошуку, до категорії релевантної, пертинентної та прототипної.

11. Відзначте на картках-роздільниках відповідні групи понять (умовне позначення "Рел.", "Перт.", "Прот.").

12. Проведена робота дозволила Вам скласти інформаційно-пошукову мову для Вашої особистої інформаційно-пошукової системи: за допомогою виділених Вами понять - предметних рубрик - Ви будете здійснювати систематизацію й індексування наукової інформації, яку збираєте. Проте, щоб пошук був повним і ефективним, необхідно перекласти свій інформаційний запит (виражений у вигляді виявленої Вами сукупності понять) на ту інформаційно-пошукову мову, що прийнята в інформаційно-пошукових системах різного типу. Так, для роботи в бібліотеці Вам належить вивчити рубрики ББК (бібліотечної-бібліографічної класифікації) і вибрати з них ті (разом із відповідними шифрами), що відповідають Вашому інформаційному запиту.

13. Тепер уся підготовча робота завершена. Запишіть гіпотезу стосовно наукових результатів, котрі Ви припускаєте одержати у своєму дослідженні (наприклад, у такому вигляді: "У інформаційних потоках по темі дослідження відсутні праці, у яких би вирішувалася проблема...") і приступайте до інформаційного пошуку (спочатку бібліографічного, а потім - і змістовного) - засобами різних видів читання. У результаті зібраної релевантної і прототипної наукової інформації з проблеми дослідження Ви перевірите дану гіпотезу і доведете ступінь її розробленості в науці, тобто її новизну.

Дане упорядження дозволяє здійснити авторський, хронологічний, географічний, документальний і змістовний види бібліографічного пошуку.

При цьому в результаті здійснення авторського пошуку дослідник одержує інформацію про те, хто конкретно займався дослідженням даної проблеми.

У результаті хронологічного пошуку добувається інформація про те, коли вперше почали вивчати дану проблему в науці і наскільки інтенсивно (судячи з кількості публікацій) вона вивчалася в окремі історичні періоди.

Географічний пошук дозволяє виявити наукові школи (центри) як в Україні, так і за кордоном, у яких ведуться дослідження з даної проблеми.

У результаті здійснення документального пошуку з'являється можливість зробити висновок про ступінь просування науки у вивченні проблеми (судячи з кількості різних видів наукових документів: дисертацій, монографій, наукових статей і т.д.).

І, нарешті, аналіз назв публікацій дозволяє зробити початкові висновки про змістовну опрацьованість проблеми дослідження, виявити число прототипних, пертинентних і релевантних робіт. Проте остаточний висновок робиться тільки при первинному перегляді, ознайомлювальному і вивчаючому читанні первинних джерел наукової інформації, у результаті якого збирається фактографічна, теоретична і методологічна інформація з

теми.

РЕФЕРУВАННЯ НАУКОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Метою даного виду завдань є насамперед загальне ознайомлення з основною психологічною літературою і сучасними психологічними дослідженнями. У той же час реферування припускає поглиблене вивчення окремих наукових праць, що повинно забезпечити вироблення необхідних навичок роботи над книгою. Усе це буде сприяти розширенню наукового кругозору студента, підвищенню його теоретичної підготовки, формуванню самостійності мислення.

Для реферування пропонуються окремі монографічні дослідження та статті з проблем психології.

При підборі літератури та її групуванню автори намагалися охопити найважливіші напрямки розвитку психологічної науки на сучасному етапі. Особлива увага приділялася тим літературним джерелам, що (прямо чи побічно) можуть допомогти вчителю в його практичній діяльності. Однак у даний розділ включені також роботи й окремі психологічні дослідження з питань соціальної, інженерної психології та ін. Цю літературу рекомендується використовувати при написанні дипломних робіт, на гурткових заняттях, а також при бажанні розширити свої знання в якій-небудь галузі психології.

Поряд з літературою із загальних питань психології для студентів різних факультетів пропонуються списки літератури з урахуванням профілю їхньої підготовки. Так, студентам факультету російської мови і літератури пропонується список робіт із психології літературної творчості, розвитку образного мислення і т.д., студентам інженерно-оптичного та фізичного факультетів — список літератури з інженерної психології та психології праці і т.і.

Не вся запропонована література рівнозначна за змістом і обсягом, тому можливий різний підхід до її вивчення. В одному випадку це може бути загальне реферування декількох літературних джерел різних авторів, присвячених розгляду того самого питання, в іншому випадку — детальне вивчення і реферування однієї з рекомендованих робіт чи навіть окремих її розділів. Для того, щоб вирішити, як діяти в кожному конкретному випадку, варто проконсультуватися з викладачем.

Вибору конкретної роботи для реферування повинне передувати детальне ознайомлення студентів з переліком і групуванням усієї літератури, наведеної нижче. Це, як уже вказувалося у вступі, є однією з умов грамотного виконання наукової роботи. З обраною роботою рекомендується спочатку ознайомитися шляхом перегляду підзаголовків, виділених текстів, схем, таблиць, загальних висновків. Потім її необхідно уважно і вдумливо (вникаючи в ідеї і методи автора) прочитати, роблячи попутно замітки на полях чи на окремому аркуші паперу про основні положення, вузлові питання роботи. Після прочитання варто продумати зміст статті чи кожної окремої глави, параграфу (якщо мова йде про велику монографію) і коротко їх

записати. Дослівно варто виписувати лише **чіткі** визначення, формулювання законів. Іноді корисно включити в запис один-два **приклади** для ілюстрації.

У досліджуваній роботі можуть зустрітися незрозумілі місця. В такому випадку рекомендується текст прочитати двічі, а іноді - і наступний виклад, тому що це може допомогти зрозуміти **попередній** матеріал. Якщо все-таки розібратися **самому** не вдається, варто звернутися за роз'ясненням до викладача.

У результаті роботи над літературним джерелом складається реферат. Звертаємо увагу: реферат, а не конспект. Це означає, що не можна обмежуватися простим переказом **змісту** прочитаного. Необхідно виділити найбільш важливі теоретичні **положення** й обґрунтувати **їх**, звертаючи **увагу** не тільки на результат, але й на методику, **застосовану** при вивченні **тієї чи** іншої проблеми. Читання наукової літератури повинне бути **критичним**. Тому треба прагнути не тільки засвоїти основний **зміст**, але і спосіб доведення, розкрити особливості різних точок зору з того ж самого питання, оцінити практичне і теоретичне значення результатів реферованої роботи. Дуже бажаним елементом реферату є **вираження** студентом власного **ставлення** до ідей і **висновків** автора, **підкріпленого певними** аргументами (**особистим** досвідом, висловленнями інших дослідників та ін.).

Реферат по 1-му параграфу “Принципи психологічної думки ХУІІ століття” ІУ розділу книги М.Г.Ярошевського “История психологии. От античности до середины XX века: Учебное пособие для высших учебных заведений. – М.: Изд. центр «Академия», 1997. – С.76-92.

ХУІІ століття стало епохою корінних змін не лише в соціальному житті Західної Європи, але й у розвитку науки та формуванні якісно нового світогляду, провозвісником чого були Г.Галілей та У.Гарвей. Саме їм ХУІІ століття завдячує поняттям “механіцизм” та поясненню психічних та фізіологічних процесів за механічним принципом та законами механіки.

Крім цього наука ХУІІ століття керується принципом раціоналізму, який декларує перевагу розумових знань над емпіричними чи сенсорними.

Психологію ХУІІ століття цікавили такі основні проблеми:

- афектів (пристрастей) як станів тіла;
- теорія рефлексу, який не лише пояснює дії та рухи людини, але й показує її повну залежність від середовища;
- розвиток теорії пізнання у напрямку сумніву в здатності людини адекватно відображати зовнішній світ;
- методи пізнання, першість серед яких віддавалася раціональній інтуїції, інтроспекції (Р.Декарт), самопізнанню, інтроспекції (Т.Гоббс), раціональній інтуїції, дедукції (Г.Лейбніц), відчуттю, рефлексії, інтуїції, інтроспекції, саморефлексії (Дж.Локк);
- асоціації, закономірності їх виникнення та характер;
- взаємозв’язок тіла та душі, фізичного та психічного;
- роль волі та її свобода.

Першим з учених ХУІІ століття свою психологічну теорію представив французький вчений Рене Декарт (1596-1650), використавши досягнення точних наук (зокрема, математики та механіки). Він орієнтується на модель організму як механічно працюючої системи, здатної навчатися, для керування якою душа не потрібна. Декарт увів поняття рефлексу, описавши його виникнення за принципом механістичного детермінізму. За Декартом взаємодія душі та тіла пояснюється так: душа керує діями тіла, а тіло заставляє душу страждати (“Пристрасті душі”). Декарт є дуалістом. Душа і тіло – незалежні сутності. Атрибутом душі є мислення, тіла – просторові якості. З Декарта починаючи, предметом психології стає свідомість. Його найвідоміший вислів: “Мислю, отже існую” заперечує підсвідомість. Зміст свідомості складають ідеї трьох видів: породжені самою людиною, набуті та вроджені.

Решта вчених ХУІІ століття – опоненти Декарта.

Перший з них – Бенедікт Спіноза (1632-1677) – голандський філософ-матеріаліст. Згідно його філософії, існує єдина субстанція – Природа (або Бог) – з незліченою кількістю атрибутів (ознак), з корих людині доступні протяжність і мислення. Людина – цілісна система. В “Етиці” зробив спробу раціонально пояснити емоції як спонукальні сили людської поведінки. Спіноза виділив три основні емоції: потяг, радість, печаль, - з яких можна вивести усе різноманіття людських почуттів. Свободу (волі) трактує як

пізнану необхідність.

Готфрід Лейбніц (1646-1716), німецький вчений, вперше ввів у психологію проблему підсвідомості (неусвідомленого). В основі єдності душі та тіла лежить духовне начало – монади, кожна з яких здатна сприймати, що відбувається у Всесвіті, з них складається світ. “Упевненість у тому, що в душі існують лише такі сприйняття, які вона усвідомлює, є джерелом найбільших оман (помилки)”. “Малі перцепції” є неусвідомленим сприйманням. Їх усвідомлення здійснюється завдяки аперцепції (увазі та пам’яті). За ступенем усвідомлюваності знання ділиться на чітке, смутне та неусвідомлене. Від Лейбніца бере початок поняття психо-фізичного паралелізму: психічне та фізичне незалежні одне від одного, але порядок одного явища відповідає порядку іншого (як два синхронних годинники).

Томас Гоббс (1588-1679) – англійський філософ-емпірик. Він спростував існування душі як особливої сутності. Вважав, що у світі немає нічого, крім матерії, що рухається у просторі та часі. Психічне якісно відмінне від матеріального – це лише “примари”. Асоціація є універсальним законом психології. Єдиний закон асоціації, що визнається Гоббсом, - механічне зчеплення психічних елементів за суміжністю. Джерелом асоціацій є досвід. Асоціації розуму починаються з асоціацій відчуттів.

Джон Локк (1632-1704), англійський емпірик та сенсуаліст, вважав, що “у свідомості немає нічого, чого не було б у відчуттях”, немає вроджених знань. Психіка дитини – *tabula rasa* – чиста дошка, вона заповнюється досвідом людини в процесі її життя. Є два джерела досвіду: відчуття та рефлексія, тому досвід може бути зовнішнім та внутрішнім. “Свідомість – це сприйняття того, що відбувається у людини в її власному розумі”, тобто, дорівнює самосвідомості.

Психологія ХУІІ століття відзначається, з одного боку, трактуванням природи як механізму, відкритого для вивчення науками з метою практичного застосування, закони розвитку якого дійсні в людському житті, з іншого, - глибиною та суттєвістю спостережень за людиною, мотивами її дій та вчинків, свободою вільно діяти.

Зразки оформлення списку літератури

Приклади оформлення бібліографічних записів

Однотомний документ

Один автор

Середюк Н. М. Діагностика та лікування невідкладних станів і загострень терапевтичних захворювань : навч. посіб. / Н. М. Середюк ; ред. Є. М. Нейко. - Вінниця : Нова книга, 2003. - 496 с. : іл.

Два автори

Фещенко Ю. І. Контроль за туберкульозом в умовах адаптованої ДОТС - стратегії : навч. посіб. / Ю. І. Фещенко, В. М. Мельник. - К. : Медицина, 2007. - 480 с.

Три автори

Тимченко В. Н. Диагностика, дифференциальная диагностика и лечение детских инфекций : справочник / В. Н. Тимченко, В. В. Леванович, И. Б. Михайлов. - 2-е изд., доп. и перераб. - СПб. : ЭЛБИ - СПб., 2007. - 384 с.

Чотири автори

Захворювання і травми діафрагми : навч. посіб. / А. Г. Іфтодій, В. П. Пішак, В. Б. Рева, В. І. Гребенюк ; Буковинська держ. мед. академія. - Чернівці : Медакадемія, 2003. - 128 с.

П'ять авторів і більше

Профилактика гнойно-септических осложнений в хирургии / В. В. Плечев, Е. Н. Мурысева, В. М. Тиммербулатов [и др.]. - М. : Триада-Х, 2003. - 320 с.

Без автора

Интенсивная терапия в педиатрии / ред. Г. И. Белебеев. - К. : Здоров'я, 2004. - 588 с.

Організація навчального процесу у вищих навчальних закладах : нормативно-техн. матеріал / упоряд. О. В. Ситяшенко. - К. : Задруга, 2004. - 338с. - (Енциклопедія керівника навчального закладу).

Багатотомний документ

Терапевтична стоматологія : підручник : в 4 т. Т. 2 / ред. М. Ф. Данилевський, А. В. Борисенко. - К. : Здоров'я, 2004. - 400 с. : іл.

Мінцер О. П. Інформаційні технології в охороні здоров'я і практичній медицині : в 10 т. Т. 3. Інформаційні технології в хірургії / О. П. Мінцер, В. З. Москаленко, С. В. Веселий ; ред. О. П. Мінцер. - К. : Вища школа, 2004. - 423 с. : іл.

Матеріали конференцій, з'їздів

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю "Сучасні методи діагностики і лікування в клініці внутрішніх хвороб", 5-6 лют. 2004 р., Вінниця // Вісник Вінниц. нац. мед. ун-ту. - 2004. - Т.8, № 1. - С. 1-317.

Шоста університетська науково-практична конференція молодих учених та фахівців, 6 квіт. 2000 р., Вінниця : тези доп. / ВНМУ ім. М. І. Пирогова. - Вінниця, 2000. - 37 с.

Препринти

Панасюк М. І. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами / Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. - Чорнобиль : Ін-т пробл. безпеки АЕС НАН України, 2006. - 7, [1] с. - (Препринт / НАН України, Ін-т пробл. безпеки АЕС ; 06-1).

Депоновані наукові праці

Разумовський В. А. Управление маркетинговыми исследованиями в регионе / В. А. Разумовский, Д. А. Андреев. - М., 2002. - 210 с. - Деп. в ИНИОН Рос. акад. наук 15.02.02, №139876.

Словники

Українсько-російсько-англійський словник з кардіології / І.Ф. Заремба, Г. І. Гурська, Б. М. Лапінський [та ін.] ; ред. В. О. Бобров, М. П. Павловський. - Львів : Світ, 1993. - 101 с.

Приходченко К. І. Універсальний словник-довідник : 30000 слів і виразів сучасної української мови / К. І. Приходченко. - Донецьк : Бло, 2006. - 318 с.

Атласи

Неттер Ф. Атлас анатомії людини : пер. з англ. / Ф. Неттер. - 2-е вид. - Львів : Наутілус, 2004. - 592 с.

Атлас по анатомии растений (растительная клетка, ткани, органы) : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. Г. Сербген, Л. С. Карамазова, В. П. Руденко, Т. Н. Гонтовая. - Харьков : Колорит, 2006. - 86 с. : цв. ил.

Законодавчі та нормативні документи

Медицина статистика : зб. нормат. док. / упрояд. та голов. ред. В. М. Заболотько. - К. : МНІАЦ мед. статистики : Медінформ, 2006. - 459 с. - (Нормативні директивні правові документи).

Закон України "Про реабілітацію інвалідів в Україні" : за станом на 3 лют. 2006 р. / Верховна Рада України. - Офіц. вид. - К. : Парламент. вид-во, 2006. - 36 с. - (Закони України).

Стандарти

Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила : ДСТУ 3582-97. - [Чинний від 1998-07-01]. - К. : Держстандарт України, 1998. - 25 с. - (Державний стандарт України).

Каталоги

Сучасна освіта в Україні - 2005. Офіційний каталог виставки : каталог. - К., 2005. - 70 с.

Кемпстон М. Распространение Кокрановских доказательств : каталог ресурсов, использующих Кокрановские обзоры. Ч. 2 / М. Кемпстон // Укр. мед. часопис. - 2005. - № 5. - С. 42-55.

Бібліографічні покажчики

Медицина в Україні : біобібліографічний словник. Вип. 2. Друга пол. XIX ст. / Держ. нац. мед. б-ка. - К., 2005. - 616 с. - (Медицина біографістика).

Дисертації

Превар А. П. Оптимізація комплексного лікування гострих гнійно-запальних захворювань м'яких тканин : дис. ... канд. мед. наук : 14.01.03 / А. П. Превар ; ВНМУ ім. М. І. Пирогова. - Вінниця, 2004. - 179 с.

Автореферати дисертацій

Громадський Є. О. Реабілітація гормональної функції яєчників у жінок після позаматкової вагітності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мед. наук : спец. 14.01.01. "Акушерство та гінекологія" / Є. О. Громадський ; Одес. держ. мед. ун-т. - Одеса, 2004. - 19 с.

Авторські свідоцтва

А. с. 1007970 СССР, МКИ В 25 J 15/00. Устройство для захвата неориентированных деталей типа валов / В. С. Ваулин, В. Г. Кемайкин (СССР). - №3360585/25-08 ; заявл. 23.11.81 ; опубл. 30.03.83, Бюл. №12.

Патенти

Пат. 2187888 Российская Федерация, МПК Н 04 В 1/38, Н 04 J 13/00. Приемопередающее устройство / Чугаева В.И., заявитель и патентообладатель Воронеж. науч.-исслед. ин-т связи. - №2000131736/09 ; заявл. 18.12.00 ; опубл. 20.08.02, Бюл. №23 (II ч.).

Частина книги, періодичного, продовжуваного видання

Королев А. Э. Особенности анестезии при обширной резекции печени / А. Э. Королев // Клінічна хірургія. - 2004. - №3. - С. 22-25.

Ульянов В. О. Вплив хронічного стресу на морфофункціональний стан нейронів паравентрикулярного ядра гіпоталамусу / В. О. Ульянов // Вісник морфології. - 2008. - Т. 14, №1. - С. 151-154.

Електронні ресурси

Запорожан В. М. Акушерство і гінекологія [Електронний ресурс] : підруч. для студ. мед. ВНЗ III-IV рівнів акредитації : у 2 кн. / В. М. Запорожан. - 80 Min / 700 MB. - Одеса : Одес. держ. мед. ун-т, 2003. - (Бібліотека студента-медика). - Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97-2000. - Назва з контейнера.

Розподіл населення найбільш численних національностей за статтю та віком, шлюбним станом, мовними ознаками та рівнем освіти [Електронний ресурс] : за даними Всеукр. перепису населення 2001 р. / Держ. ком. Статистики України ; ред. О. Г. Осауленко. - К. : CD-вид-во «Інфодиск», 2004. - 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. - (Всеукр. перепис населення , 2001). - Систем. вимоги : Pentium-266 ; 32 Mb RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. - Назва з екрану.

Поліщук В. В. Диспансерне спостереження хворих на ідіопатичний фіброзуючий альвеоліт [Електронний ресурс] / В. В. Поліщук // Укр. пульмонологіч. журн. - 2008. - №2. - С. 21-24. - Режим доступу до журн. : <http://www.ifp.kiev.ua/doc/journals/upj.htm> .